

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Кваліфікаційна робота на тему:

**ПОЛТАВСЬКА СОРОЧКА НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО
ВБРАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОСОБИСТОЇ КОЛЕКЦІЇ)**

на здобуття освітнього ступеня «Магістр» зі спеціальності
023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»

виконав здобувач 2 курсу,
групи ММЕ-21-22,
Федоренко Олександр Юрійович

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент,
Несен Ірина Іванівна

Рецензент:
кандидат історичних наук, заступник
директора з наукової роботи Державного
наукового центру захисту культурної
спадщини від технічних катастроф
Васянович Олександр Олександрович

Дипломна робота допущена до захисту перед ЕК рішенням кафедри
Протокол № _____ від « ____ » _____ 2023 р.
Завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи,
кандидат філософських наук, доцент _____ **В. І. Бойко**

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Федоренко О. Ю. Полтавська сорочка на тлі українського народного вбрання (за матеріалами особистої колекції) – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ 2023. Магістерська робота на правах рукопису.

Дослідження присвячене особливостям традиційного жіночого одягу, зокрема, сорочок історико-етнічного регіону Полтавщини, а саме – особливостей матеріалів, крою, варіантів оздоблення.

В ході роботи розглянуто типи сорочок з власної колекції кін. XIX – поч. XX століття. В процесі роботи виявлені особливості сорочок Полтавщини та узагальнено основні типи художньо-декоративного оздоблення сорочок кін. XIX – поч. XX століття.

В першому розділі проаналізовано історіографію та джерельну базу дослідження. Другий розділ присвячений розкриттю особливостей крою та оздобленню жіночих сорочок Полтавщини кінця XIX – початку XX ст. В розділі поетапно розкрито історико-етнографічне районування України у контексті особливостей формотворення й оздоблень традиційної сорочки та проаналізовано регіональні та субрегіональні особливості жіночих сорочок Полтавщини.

Третій розділ кваліфікаційної роботи розкриває значення приватного колекціонування в контексті збереження та популяризації української народної традиції. Проаналізовано діяльність видатних етнографів, мистецтвознавців, які зробили свій внесок у збереження народного спадку. Зокрема Олена Пчілка, Д. Біляшівський, І. Гончар та ін. Проаналізовано

діяльність сучасних колекціонерів (В. Щибря, Р. Богуцька, Б. Петричук, В. Матковська та ін.). Також у розділі проаналізовано значення музейної діяльності в контексті освітньо-культурної та просвітницької місії. Визначено роль та місце музеїв у збереженні культурної спадщини.

В роботі вперше описано та систематизовано інформацію про приватну колекцію жіночих сорочок з Полтавщини. О. Федоренка. Описано історію виникнення та формування колекції. Систематизовано інформацію про склад, географія і типологія зразків з колекції. Описано стилістику основних типів сорочок з колекції.

***Ключові слова:** традиційний одяг, вишивка, мережування, українська сорочка, приватне колекціонування, оздоблення української сорочки.*

ABSTRACT

Fedorenko O.Yu. Poltava shirt on the background of Ukrainian folk clothing (based on the materials of personal collection) – Qualifying paper for master’s degree in specialty 023 «Fine art, decorative art, restoration» – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv 2023. Master’s thesis as a manuscript.

The study is devoted to the features of traditional women’s clothing, in particular, shirts of historical and ethnic Poltava region, namely: the features of materials, cut and trimming options.

In the course of the study, the types of shirts from personal collection of late 19th – early 20th centuries were analyzed, the features of shirts of Poltava region were determined, and main types of artistic and decorative trimming of shirts of late 19th – early 20th centuries were summarized.

The first section analyzes the historiography and source base of the study. The second section determines the features of cut and trimming of women’s shirts of Poltava region of late 19th – early 20th centuries. The section describes historical and ethnographic zoning of Ukraine on a stage by stage basis in the context of design and trimming features of traditional shirt, and analyzes regional and subregional features of women’s shirts of Poltava region.

The third section of the qualifying paper determines the importance of private collecting in the context of preservation and popularization of Ukrainian folk tradition. It analyzes the activities of prominent ethnographers and art historians who contributed to the preservation of national heritage. In particular, Olena Pchilka, D. Biliashivskyi, I. Honchar and others. The section also analyzes the activities of modern collectors (V. Shchybria, R. Bohutska, B. Petrychuk, V. Matkovska, etc.), as well as significance of museum activities in the context of educational and cultural

mission. The role and place of museums in the preservation of cultural heritage is determined.

The paper describes and systematizes information about private collection of women's shirts from Poltava region of O. Fedorenko for the first time. The history of the origin and formation of the collection is described. Information about the composition, geography and typology of collection samples has been systematized. The style of main types of shirts from the collection is described.

Key words: *traditional clothing, embroidery, lacing, Ukrainian shirt, private collection, trimming of Ukrainian shirt.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	
ДОСЛІДЖЕННЯ	10
1.1. Історіографія дослідження	10
1.2. Джерельна база роботи	22
Висновок до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРОЮ, ОЗДОБЛЕННЯ ЖІНОЧИХ	
СОРОЧОК ПОЛТАВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПОЧ. ПЕРШОЇ	
ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	
26	
2.1. Історико-етнографічне районування України у контексті особливостей формотворення й оздоблень традиційної сорочки	27
2.2. Регіональні та субрегіональні особливості жіночих сорочок Полтавщини	38
Висновок до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ,	
ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОПАГУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ СОРОЧКИ	
3.1. Значення приватного колекціонування української народної сорочки у збереженні матеріальної та духовної культурної спадщини України	44
3.2. Роль музеїв та культурно-мистецьких інституцій у популяризації традицій української народної сорочки	52
3.3. Приватна колекція Олександра Федоренка народних сорочок з Полтавщини: історія формування, типологія та стилістика	61
Висновок до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТОК А	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українське народне вбрання має важливе значення в матеріальній та духовній сферах життя народу. Саме у його образі яскраво й виразно виявлено основні естетичні принципи української культури. Він розвивався й удосконалювався століттями та увібрав у себе найкращі культурні та мистецькі традиції, життєвий досвід народу. На формування українського народного одягу в різний час впливали історичні, соціальні, культурно-мистецькі та економічно-політичні чинники. Тож, у різних регіонах сформувалися свої, унікальні зразки народного строю.

Наукові дослідження народного одягу та його окремих елементів як в галузі мистецтвознавства, так і в етнології та етнографії зосереджені на вивченні етнокультурної специфіки народного одягу не лише відповідно до різних етнографічних зон, а й в окремих населених пунктах. Особливу цінність мають дослідження, матеріали яких засвідчують локальну різноманітність комплексів народного вбрання та окремих його елементів. Однак такі дослідження потребують подальшого вивчення, уточнення та залучення нових матеріалів такі актуальні питання як: історико-етнографічне районування, виділення локальних зон, для визначення побутування у них різновидів традиційних жіночих сорочок протягом ХХ ст.

Об'єктом дослідження є традиційні жіночі сорочки Полтавщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. в межах історико-етнографічного районування.

Предметом дослідження є види та типи сорочок населення Полтавщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Мета дослідження – окреслити просторову характеристику, регіональну та локальну стилістику видів і типів жіночих сорочок Полтавщини кінця ХІХ – початку ХХІ ст. на основі власної колекції.

Означена мета передбачає виконання низки завдань:

- проаналізувати стан вивчення проблеми, основні підходи та напрями досліджень;
- уточнити історико-етнографічне районування Полтавщини у контексті особливостей формотворення й оздоблень традиційної сорочки
- визначити роль приватного колекціонування українського народного одягу, зокрема української народної вишитої сорочки, в контексті збереження культурної спадщини України;
- дослідити технологію та матеріали, використані при виготовленні елементів сорочок, їх колористику оздоблення та орнаментику;
- охарактеризувати значення музеїв в збереженні та популяризації українського народного одягу, зокрема вишитих сорочок;
- провести порівняльний аналіз жіночих сорочок з колекції, що побутували на Полтавщині (крій, силует, пропорції) характерні для кінця XIX – початку XX ст.; визначити їхні основні регіональні та локальні особливості.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця XIX ст. початок XX ст.

Методологічна база дослідження ґрунтується на принципі об'єктивізму. У магістерській роботі використано такі науково-дослідні методи як порівняльно-історичний – для вивчення особливостей сорочок та аналізу схем крою, оздоблення елементів на регіональному та локальному рівнях; типологічний аналіз – для класифікації та періодизації зібраного матеріалу; статистичний – для простеження кількісних змін в основних сферах традиційного народного одягу; первинне картографування – для окреслення у територіальних меж поширення окремих типів і видів одягу, локальних назв тощо; мистецтвознавчий аналіз зразків колекції.

Наукова новизна. У роботі вперше здійснено комплексний аналіз значної кількості зразків традиційних жіночих сорочок з різних місцевостей Полтавщини у контексті наявної фактологічної бази, накопиченої у наукових дослідженнях про український народний костюм. Проведено історико-

етнографічне дослідження традиційних жіночих сорочок Полтавщини кінця XIX – початку XX ст.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних науковців. Проаналізовано роботи Т. Кари-Васильєвої, Т. Ніколаєвої, З. Чегусової, К. Матейко, М. Селівочова та ін.

Джерельну базу роботи склали вишиті сорочки з власної колекції, музейних збірок, друковані видання, інтернет-ресурси та фотоматеріали.

Апробація результатів та публікації відбулася на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи» (Київ, 18 травня 2023 р., НАКККиМ).

Структура кваліфікаційної роботи визначена таким чином, що складається з анотації (українською й англійською мовами), вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Список використаних джерел налічує 97 найменувань. Обсяг основного тексту – 71 сторінка. Загальний обсяг роботи – 108 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Аналіз історіографії на тему магістерського дослідження свідчить про досить активну наукову зацікавленість вивчення українського народного вбрання та вишитої сорочки як його важливого елемента. Дослідники різних періодів досліджували аспекти, які стосуються побутування народного одягу в часі та просторі, аналізували трансформаційні процеси, причини зникнення та відродження народного костюма у різних історико-етнографічних локаціях.

Наприкінці XIX та на початку XX ст. селянський український одяг вважався одночасно і буденним, і ознакою національної особливості, чимсь сталим, що може тривалий час перебувати без змін, тож й залишався тривалий час поза увагою етнографів, що надавали перевагу фольклору.

Сорочка з давнини була основним одягом чоловіків і жінок, єдиним, без диференціації на верхній та нижній, що лише згодом став вживатись, як білизна. Протягом довгого часу сорочки, як елемент народного одягу, існували без видимих змін, що свідчило про сталість форм натурального селянського господарства, продуктом якого являється даний тип одягу.

Відомості, щодо українського народного одягу першої половини XVII ст. є у працях Г. де Боплана (при описі весілля він акцентує на білій сорочці, на головному уборі заміжньої жінки (кичка) та на розпущених косах дівчини та її вінку). У працях О. Рігельмана є важливі згадки як про окремі елементи народного вбрання (головні убори, плаhti та ін.) так і про комплекс вбрання, способи одягання та використання у звичаєвих традиціях. окремих складових народного одягу (головних уборів (намітки та очіпка), плаhti тощо), які різняться за сезонним призначенням та статево-віковими ознаками.

Аналізувати народний костюм або його елементи не можливо без врахування ґрунтовних праць таких дослідників як Хв. Вовк, цінність праць якого полягає не лише в етнографічному описі народного строю українців, що характерно для дослідників ХІХ ст., але й у ґрунтовному аналізі компонентів одягу [21].

Науковець проаналізував та систематизував у регіональному аспекті спільні та відмінні риси українського народного одягу різних регіонів, зокрема й Середньої Наддніпрянщини та здійснив порівняльний аналіз з одягом поляків та народів Кавказу.

Для нашого дослідження значення має опис чоловічих та жіночих головних уборів, деталізація зачісок за віковими ознаками, бо сучасні наукові дослідження не приділяють окремої уваги цим питанням. Вчений, на основі історичних та археологічних даних, обґрунтував взаємозв'язок відомих форм одягу того чи іншого етнорегіону України.

Важливим аспектом праць Хв. Вовка є його аналіз трансформації українського народного костюма упродовж ХІХ ст. Вже на час його дослідження було зафіксовано факт згасання окремих традиції вбирання та початок зникнення того чи іншого елемента одягу з ужитку селян, що відбувалося під впливом суспільно-економічних чинників, під впливом міської моди та, як наслідок – розвитку фабричного виробництва.

Отже, наголошуючи на важливості соціального чинника, Хв. Вовк дійшов висновку, що «новіші успіхи порівнюючої етнографії примушують дуже сильно розчаруватись щодо цих ілюзій, доводячи з кожним днем все певніше, що так звані “національні” костюми зовсім не такі національні й не такі сталі, як це думали раніше, а якраз являють собою пережитки старих мод, запозичення тощо, які змінюються дуже часто, залежачи не стільки від географічних та етнічних умов, скільки од соціальних» [21].

У працях Хв. Вовка акцентовано на схожості окремих елементів народної ноші українців з одягом південних і частково південно-західних

слов'ян. Безсумнівною є його гіпотеза щодо того, що жіночий одяг, на відміну від чоловічого, зберіг значну кількість архаїчних елементів. Ілюстративні матеріали дають можливість повною мірою дослідити елементи народного одягу в комплексі або його окремі елементи.

Ще одна дослідниця українського народного вбрання – В. Білецька деталізувала погляди Хв. Вовка в контексті дослідження жіночих та чоловічих сорочок. Основні результати її наукових опрацювань в таких роботах як «Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация» (1929), яка до тепер не втратила свого науково-дослідного значення, вона заклала основи методичних підходів до вивчення й опису сорочки [9].

Під окупаційну політику радянської влади, яка була спрямована на знищення всього українського, потрапила й Всеукраїнська академія наук, були ліквідовані наукові центри етнологічних досліджень, та була знищена значна частина наукової інтелігенції. Як наслідок – відбулася значна пауза в етнологічній науці.

На розвиток української етнографічної науки значною мірою вплинуло заснування Інституту українського фольклору АН УРСР (1936). В інституті були відповідні відділи за галузями фольклору Першим директором інституту (1936–1937 рр.) був А. Хвиля. Інститут розгорнув збирання та вивчення словесного та музичного фольклору України, організував наради збирачів фольклору, народних співців, кобзарів та оповідачів. Спільно з управлінням у справах мистецтв видавався журнал «Український фольклор» (1936–1939), з 1939 р. – «Народна творчість».

Інститут бере свій початок від низки етнографічних та мистецтвознавчих осередків, що виникли у 20-х роках минулого століття. 1920 року була утворена Етнографічна комісія, якій належала провідна роль у становленні етнографічної та фольклористичної науки. Особливо плідною була діяльність комісії у 1925–1930 роках, коли її очолив відомий фольклорист, професор Київського університету А. М. Лобода. Першою

державною етнографічною установою у системі АН УРСР був Кабінет антропології і етнології ім. Ф. Вовка (1922 р.), який розпочав антропологічне та етнографічне дослідження всієї території України.

Наступні наукові дослідження відновились вже в часи десталінізації, від кінця 1950-х років. У цей час було створено часопис «Народна творчість та етнографія», який упродовж десятиліть оприлюднив десятки й десятки наукових публікацій про український народний одяг, зокрема й про українські сорочки.

Безумовною подією для розвитку етнології як науки, стала поява такого видання як «Народна творчість та етнографія» (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії Академії наук УРСР, 1957). На той момент (1964) його очолював М. Рильський. Після фактичного знищення напрямків науки, які були присвячені вивченню народних традицій, таке періодичне видання упродовж тривалого часу було чи не єдиним, у якому дослідники майже безперешкодно могли апробувати свої наукові напрацювання. Протягом всього часу існування цього періодичного видання в ньому опубліковано значну кількість статей, присвячених вивченню народного одягу, традицій, звичаїв та фольклору українського народу.

Розробці питань методології дослідження народного одягу присвячені публікації Якова Прилипка. Ґрунтовне опрацювання польового матеріалу дало можливість досліднику запропонувати власну класифікацію деталей одягу. Його класифікація є актуальною й сьогодні. Вчений акцентував на використанні порівняльно-історичного методу для дослідження типових характеристик народної носі та для дослідження спільності різних етносів в статті «Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії» [73]. Особливо важливим у контексті його дослідження є не тільки запропонована класифікація національного строю, але й класифікація відносно типології та характеристика впливу економічних та географічних чинників на формування одягу та його окремих елементів.

У вищезгаданій статті науковець актуалізував питання етнокультурної характеристики народного строю, ґрунтуючись на його структурному аналізі визначив, що всі елементи народного одягу – виготовлена з різного матеріалу форма (плетений, тканий та ін.). На переконання вченого форма створюється кроєм, способом з'єднання деталей одягу, варіаціями одягання та доповнена захисними й сакральними смисловими навантаженнями. До цих смислових навантажень належать й застібки, підвіски, прикраси та ін. Водночас дослідник наголошує, що усі складові народного одягу зумовлені сталими традиціями та мають утилітарно-захисну функцію. Вчений систематизує окремі елементи народного вбрання відповідно до статево-вікових, національних, етнічних та естетичних вподобань українців. Окремо вчений акцентує на важливості традиційно сформованих ідеологічних настанов, які формуються в один цілісний образ-костюм, в якому послідовність створення особливого силуету.

У 1977 р. вийшло друком фундаментальне дослідження Катерини Матейко «Український народний одяг». Це стало одною з перших праць, яка безпосередньо була спрямована на систематизацію регіональних комплексів українського народного костюма.

Фундаментальна праця К. Матейко й до сьогодні є актуальною з огляду на те, що сучасні дослідники згадують її аналізуючи український народний одяг. Для мистецтвознавства результати праці є важливим складником для дослідження не тільки матеріальної культури українців, але й духовної. Основні висновки у дослідженні вченої базуються на детальному вивченні історіографії питання, на загальнонаукових та спеціальних мистецтвознавчих методах дослідження народного одягу.

Авторка проаналізувала фактологічний матеріал, який зібраний нею особисто під етнографічних експедицій. Саме результати практичних досліджень стали основою для вивчення історико-культурних аспектів розвитку і трансформації українського народного одягу від давніх часів.

Вченій вдалося якісно розкрити процеси взаємовпливу та взаємопроникнення різних культур, які той або інший час впливали на економічне, політичне, соціальне життя українців. У висновках К. Матейко класифікувала інтегральні елементи народного одягу, ґрунтуючись на їхніх типологічних ознаках: формі силуету, різновидах крою, техніках декорування, способах оздоблення; особливостях матеріалів. Вчена визначила основні ознаки формування особливостей національно-мистецької самобутності народного костюма з різних етнографічних регіонів України, виділивши комплекси одягу різних соціальних прошарків суспільства [57].

Дослідження К. Матейко збагачені якісним ілюстративним матеріалом – архівними світлинами та замальовками народних строїв та його окремих елементів. Дослідниці вдалося показати українських народний костюм як самобутнє мистецьке явище, яке, на думку К. Матейко, є «стильовим ансамблем», адже «утилітарні, технічні й естетичні властивості компонентів одягу вирішувалися комплексно» [57].

Для нашого дослідження цінною є й дослідження Тамари Ніколаєвої, а зокрема й праця присвячена українському народному костюму Середньої Наддніпрянщини (1987) та «Історія українського костюма» (1996) [63]. Ґрунтовний історіографічний аналіз писемних джерел, здійснений вченою щодо дослідження народного вбрання Київщини, доволі добре доповнений сучасними дослідниками, але й на сьогодні є фундаментальним.

З огляду, що в сучасному мистецтвознавстві дещо змінилися підходи до вивчення народного одягу, результати її досліджень потребують достатньо критичного аналізу щодо переосмислення накопиченого матеріалу та детальнішого його вивчення. Однак в працях Т. Ніколаєвої для нашого дослідження важливі її узагальнення щодо класифікації одягу з прив'язкою його елементів до конкретних ареалів побутування, особливо на «перехідних» територіях у межах Правобережжя Середньої Наддніпрянщини.

Науковиця доповнила та розширила класифікацію елементів народного одягу кінця ХІХ – початку ХХ ст.: як крій, матеріал, конструктивно-декоративні елементи, різновиди декору та ін. Т. Ніколаєва акцентує на процесі розвитку різноманітних форм одягу, які трансформувалися під впливом міської моди (наприклад, заміна домотканих матеріалів на фабричні та ін.) [62, 63].

В багатьох колективних монографіях відсутні окремі дослідження, які б стосувалися сорочок Полтавщини, бо зазвичай існує розподіл на особливості вишивки, тканин, технік.

Активна дослідницька та публікаційна активність розпочалася в добу Незалежності.

Створений у 1992 Інститут народознавства НАН України (на базі Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського НАН України), налічує понад 90 тис. експонатів, які становлять неоціненну загальнонаціональну скарбницю. Вченими цього інституту видано низку наукових статей та монографій, які стосуються українського народного одягу. Успішна діяльність Інституту зумовлена зокрема і його структурою, в яку входять такі наукові відділи: історичної етнології, етнології сучасності, соціальної антропології, народного мистецтва, мистецтвознавства, та фольклористики.

Наявність у структурі Інституту Музею етнографії та художнього промислу з давніми науковими традиціями, які сягають початків діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, визначає специфіку цієї наукової установи. Остання, крім здійснення наукових народознавчих досліджень, забезпечує культурно-просвітницьку роботу, широко пропагуючи культурні та мистецькі надбання українців як в Україні, так і за її межами.

У наукових працях початку 1990-х років простежується відхід від радянських стереотипів. Науковці висвітлювали особливості народного мистецтва України, приділяючи основну увагу новаціям і трансформаціям у

ньому. «Саме в цей період дослідники почали звертати увагу на втрату культурного коду, семантики й естетичних критеріїв, які відповідають духовній культурі української нації. У ґрунтовних дослідженнях цього періоду порушено питання співвідношення професійного та народного мистецтва» [32]. У мистецтвознавчих дослідженнях на межі ХХ–ХХІ ст. акцентовано на взаємозв'язку звичаїв і інновацій.

Оскільки у нашому дослідженні є зразки з території лівобережної Черкащини, яка етнографічно належить до Полтавщини, тому вважаємо за потрібне згадати ілюстрований каталог «Традиційний одяг Черкащини кінця ХІХ – початку ХХ ст.» 1993 р. видавництва «Родовід» (м. Черкаси), де особлива увага приділена регіональним комплексам Черкащини.

Авторка проаналізувала експонати виставки, яка відбувалася в Черкаському обласному краєзнавчому музеї та на її основі узагальнила матеріали не тільки зразків, які були представлені на виставці, але й фондової колекції. Це дало їй змогу якісно визначити регіональні особливості народного одягу, виокремивши характерні особливості Звенигородщини, Уманщини, Чигиринщини, Черкащини та Лівобережжя. Результатом дослідження стало створення графічних зображень різних типів крою одягу.

Важливим у праці є й звернення вченої до колекції старовинних фотографій, народних замальовок та детальних описів дослідниці Галини Корнієнко.

Дослідження народного одягу в працях О. Косміної, яка розглядала, вбрання Середньої Наддніпрянщини містять важливі дані для нашого дослідження («Українське традиційне жіноче вбрання Київщини. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.» (1994), «Українське традиційне вбрання в сучасному урбаністичному середовищі (з досвіду етносоціологічного дослідження)» (2006), «Дівоче вбрання» 6 (2010), «Жіноче вбрання кінця ХІХ – початку ХХ століть (до проблеми вікової градації традиційного одягу)» (2012). Зокрема з праць О. Косміної можемо простежити особливості виготовлення,

ноші традиційної сорочки, як саме жінки оздоблювали сорочки в залежності від статево-вікової групи.

Для детального аналізу історіографії дослідження варто звернутися й до інформації, які містяться в навчальних посібниках: «Культура і побут населення України» (1993) Володимир Наулко, Людмила Артюх, Володимир Горленко, «Українська етнографія. Курс лекцій» (1994) Анастасія Пономарьова, «Етнографія України» (2004) Степана Макарчика, «Костюм в Україні від епохи Київської Русі до XXI ст.» (2004) Надії Камінської та Світлани Нікуленко, «Українське народознавство» (2006) Степана Павлюка, «Українське народознавство» (2006) Галина Лозко.

У 2000 р. Михайло Білан та Галина Стельмащук опублікували ґрунтовну працю «Український стрій», де на широкому фактологічному та джерельному матеріалі висвітлено шляхи формування українського народного одягу від найдавніших часів до XX ст. Науковий інтерес становлять комплекси строїв більшості етнографічних регіонів України, продемонстрований зв'язок одягу більшості етнографічних регіонів України, продемонстрований зв'язок одягу з духовним життям та короткий словник термінології народного строю.

У 2000 р. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» розпочав видавничий і культурно-мистецький проєкт «Україна й Українці». Ідея полягала в поступовій підготовці до публікації 18-томного історико-етнографічного мистецького альбому Івана Гончара «Україна й Українці».

У 2006 р. НЦНК «Музей Івана Гончара» видав 160 вибраних аркушів з різних томів альбому І. Гончара «Україна й Українці». Матеріали для альбому етнограф збирав протягом чотирьох десятиліть – від кінця 1950-х рр. до 1993 р. До нього увійшли історико-документальні світлин кінця XIX – середини XX століття – оригінали давніх світлин, а також репродукції раритетних фотографій з різних куточків України (місцеві типажі та краєвиди, архітектура і побут, звичаєвість і обрядовість, видатні діячі культури та науки тощо).

Загалом І. Гончар створив 18 томів альбому за змішаним принципом історико-етнографічного й адміністративно-територіального районування, що зумовлено значними труднощами в зарахуванні того чи іншого населеного пункту до історичної, етнографічної, географічної чи адміністративної території, а також зібраним матеріалом: Загальний том № 1 (55 арк.); Загальний том № 2 (30 арк.); Київ та його околиці (90 арк.); Київщина Правобережна (116 арк.); Київщина Лівобережна (115 арк.); Північна Київщина (98 арк.); Західна Київщина (46 арк.); Черкащина (123 арк.); Полтавщина (82 арк.); Слобожанщина (84 арк.); Запорізька область (20 арк.); Чернігівщина (113 арк.); Волинь: Житомирщина, Рівненщина, Волинська область (90 арк.); Поділля: Вінниччина та Хмельниччина (100 арк.); Галичина: Львівщина, Івано-Франківщина, Тернопільщина (128 арк.); Буковина (23 арк.); Козаччина (65 арк.).

Найбільшій увазі серед дослідників українських традицій приділено вивченню української традиційної сорочки як атрибуту національної ідентифікації.

Аналіз образотворчого фольклору в сучасному декоративно-прикладному мистецтві присвячені праці О. Петрової, В. Прахіна, О. Стрижак, Г. Складенко, Т. Орлової.

Серед ґрунтовних праць початку ХХІ ст. варто згадати такі праці як «Декоративне мистецтво України кінця ХХ ст. 200 імен: альбом-каталог» (2002), презентація якого супроводжувалась виставкою творів сучасних українських майстрів ужиткового мистецтва; монографія Т. Кари-Васильєвої та З. Чегусової «Декоративне мистецтво України. У пошуках «великого» стилю» (2005). Автори спробували проаналізувати мистецький стиль в Україні та здійснили глибокий аналіз процесів трансформації народного та професійного мистецтва протягом ХХ ст.; «Історія українського мистецтва» (2006–2011), «Історія української вишивки» (2008), «Український костюм.

Надія на ренесанс» (2005), монографію «Український *modusvestiendi* – спосіб зодягання» (2008).

Теми дисертаційних досліджень початку ХХІ ст. присвячені аналізу тенденцій, шкіл та національної специфіки костюма кінця ХІХ – початку ХХ ст. Значну увагу приділено дослідженню інновацій, які ґрунтуються на традиціях народного мистецтва. Серед таких праць варто виділити докторську дисертацію О. Голубця «Мистецьке середовище Львова другої половини ХХ ст.», дисертацію Н. Король присвячену традиціям моделювання українського дитячого одягу в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., монографію М. Олійник, яка проаналізувала побутування українського народного одягу в міському соціокультурному вимірі.

Українська сорочка досліджена не лише в контексті збереження та популяризації традиційного українського мистецтва, але й контексті сучасної моди. Серед науковців, які досліджували це питання – Л. Білякович, О. Пенчук [10], Л. Северин-Мрачковська, О. Космій, Р. Безугла. В колі інтересів згаданих науковців дослідження присвячені трансформації знакової системи та гламуру в дизайні одягу ХХІ ст., питання інтерпретації костюма другої половини ХХ – початку ХХІ ст., специфіка консюмеризму, яка пов'язана з використанням традиційної української сорочки в гардеробі українців доби Незалежності. Наукові публікації Л. Дерман присвячені актуальним темам у модній індустрії сьогодення щодо уваги створення виробів в етностилі сучасними дизайнерами.

При аналізі історіографічної бази початку ХХІ століття варто виокремити праці, присвячені вивченню видів декоративно-ужиткового мистецтва, дотичних до мистецтва костюма та української народної сорочки зокрема. Сучасні тенденції розвитку вишивального мистецтва дослідила А. Варивончик. Зокрема вчена приділила увагу вивченню історії оздоблення вишивкою вбрання українців та художнім промислам вишивальної специфіки.

В наукових напрацюваннях І. Несен, розкрито питання народного строю в контексті його впливу на театральне мистецтво, проаналізовано специфіку сценічного костюма та українського театального символізму [59, 60].

Такі дослідження свідчать про зацікавленість науковців у розгляді українського народного одягу, зокрема й народної сорочки.

Якщо узагальнити коло наукових інтересів, то виділимо такі напрямки як:

- вивчення кольору, орнаментациї, семантико-сакрального навантаження;
- дослідження аспектів національної ідентичности через вивчення народної сорочки, способів оздоблення, одягання тощо;
- аналіз гендерних та вікових ознак в контексті сучасної моди;
- дослідження народної сорочки як об'єкта україноцентризму та національно-культурної ідентичности;
- дослідження семіотичних кодів народного костюма у театальному мистецтві та кінематографі;
- аналіз образних та формально-конструктивних особливостей народного костюма в дизайні жіночого одягу другої половини ХХ – початку ХХІ ст.
- узагальнення за основними типологічними ознаками українську народну сорочку початку ХХІ ст., як загальнонаціональне культурне явище.

Крім того, в колі сучасних науковців на порядку денному є питання теоретичних і практичних засад сучасного мистецтва, народне мистецтво в контексті нейроарту, аналіз місця національного вбрання українців у вітчизняних дизайн-практиках, трансформація мистецького образу українського народного костюма кінця ХХ – початку ХХІ ст., виявлення спадковості української етнокультури, осмислення історичних етапів з метою систематизацію локальних історичних складових народного вбрання.

У останніх дисертаційних роботах, які присвячені вивченню української народної сорочки (2019-2023) приділено їй увагу в контексті регіональної

специфіки та обрядового контексту (XIX – початок XXI ст.) (Т. Шнуренко, 2021),

Аналіз історіографії на тему дослідження засвідчує, що в наш час попри значну кількість узагальнених праць, досліджень одягу інших регіонів, висвітлення теми жіночих сорочок Полтавщини окреслена досить обмеженим переліком праць. На сьогодні не існує системного, комплексного дослідження, з цієї теми, тому його регіональна та локальна специфіка, просторова характеристика, потребують поглибленого вивчення із залученням нових матеріалів. Це підтверджує важливість і наукове значення даного дослідження.

1.2. Джерельна база роботи

Вивчення проблематики, пов'язаної з дослідженням традиційних жіночих сорочок кінця XIX – початку – першої половини XX ст., містить джерельну базу сформовано в такі групи:

- матеріали автора: польові записи, світлини та колекція зразків;
- документи архівів (архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України);
- вироби з музейних колекцій (Музей І. Гончара, Національний музей українського народного декоративного мистецтва, сайт приватної колекції «Відкрита скриня»)
- опубліковані матеріали (статті, монографії);
- фотоматеріали (особистої колекції, альбому «Україна та українці. Полтавщина», приватної колекції «Етнографічна збірка Древо», Етнографічна колекція «Кровець»).

Зокрема досліджено елементи одягу з фондів Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара», в якому є різноманітні елементи народної ноші, які предметно ілюструють регіональні та локальні особливості

Лівобережної частини України, зокрема, Полтавщини. Музейна колекція дала можливість виявити особливості буденних та святкових сорочок. На основі аналізу стало можливим прослідкувати часові трансформації традиційних сорочок впродовж кінця XIX – початку XX ст. Зразки вишивок Середньої Наддніпрянщини, які зберігаються в науково-допоміжному фонді стали підґрунтям для аналізу технік вишивання, особливостей колористики та систематизації теоретичних знань щодо структури побудови орнаменту вишитих сорочок кінця XIX ст.

Окрім державних установ та власної етнографічної колекції одягу, взято до уваги матеріали етнографічної колекції «Кровець» (м. Київ), де вдалося проаналізувати раритетні артефакти давнього вбрання, а також світлини першої половини XX ст. з теренів Середньої Наддніпрянщини, інтернет-ресурс колекції має мережевий атлас народного одягу та дає можливість вивчення народного одягу, зокрема, сорочок з прив'язкою до конкретних населених пунктів.

Для написання магістерської роботи цінними стали й наукові фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, які якісно розширили та доповнили основні джерела дослідження, оскільки фольклорно-етнографічні праці дозволяють більш широко і всебічно дослідити актуальні питання дослідження народного костюма у його ретроспективному екскурсі. Зокрема досліджено рукописи видатних українських науковців, результати досліджень Етнографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка, Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН), Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка ВУАН, Етнографічного товариства в Києві, Інституту українського фольклору АН УРСР, Інституту народної творчості та мистецтв АН УРСР, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ.

Картографічні та статистичні з фондів стали вагомим джерелом для узагальнення широкого наукового доробку науковців кінця XIX – початку XX ст. Серед них вирізняються матеріали відомого етнолога ІМФЕ Якова Прилипка. В архіві зберігається його авторська «Програма-запитальник» (1969), розроблена для збору фактографічного матеріалу до «Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусі та Молдови», над котрим у відділі етнографії ІМФЕ активно працювали, починаючи з другої половини 1960-х рр. Вона ґрунтується на досвіді та узагальненні багатьох етнологів, які працювали над створенням різних історико-етнографічних атласів.

З власної етнографічної колекції одягу було відібрано 26 жіночих сорочок, які згідно з історико-етнографічним районуванням належать до регіону Полтавщини.

З північної частини – 9 сорочок (Роменський, Срібнянський, Варвинський, Прилуцький, Лохвицький райони); центральної частини – 8 одиниць (Гадяцький, Миргородський, Хорольський райони); східна – 1 сорочка з Полтавського району та західна частина Полтавщини – 8 одиниць 1 з яких дитяча (Гребінківський, Переяслав-Хмельницький, Чернобаївський). Стосовно південної частини маємо певні прогалини, через те, що зразки з цієї частини Полтавщини відсутні й саме вона є найменш дослідженою. Цікавим фактом, який варто зазначити є те, що 4 сорочки з західної частини Полтавщини належали одній жінці Чигир Марії Іванівні 1910 р.н.

Так само досліджено періодичні видання XX ст., які були присвячені моді та або науковим розвідкам в галузі етнографії, фольклористики, мистецтвознавства.

Тож, залучена широка джерельна база стала достатньо інформативною для якісного опрацювання теми магістерського дослідження.

Висновок до розділу 1

Аналізуючи історіографію даного дослідження варто зазначити що важливу роль у написання роботи відіграли праці Катерини Матейко «Український народний одяг», що стало однією з перших праць, спрямованих на дослідження та систематизацію регіональних комплексів українського традиційного вбрання, а також стаття дослідниці Віри Білецької, яка у праці «Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация» внесла багато цінного у вивчення сорочок, встановивши, наприклад, наявність їхніх невідомих до того типів, а також заклавши основи методичних підходів до вивчення й опису сорочки.

Також досить важливими є праці Тамари Ніколаєвої в яких висвітлено розвиток традиційного народного одягу українців кінця XIX – початку XX ст. В основі дослідження лежить ретроспективний фактологічний аналіз з виходом на перспективу розвитку кращих традицій народного строю.

В ході роботи над історіографією дослідження та джерельною базою, варто все ж сказати, що відсутній поділ і опис сорочок підрайону Полтавщини, тому вважаємо за потребу деталізованіше окреслити її межі та особливості крою, композиційних схем оздоблення сорочок.

Аналіз наукових джерел дає підставу вважати, що практично відсутні науково-історичні праці, присвячені висвітленню історії та трансформаційним процесам музейництва, його персоналіям та проблемам функціонування. Поглиблене вивчення історії становлення музеїв є актуальною темою в сучасних умовах відродження духовності та культури українського народу.

РОЗДІЛ 2. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРОЮ, ОЗДОБЛЕННЯ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК ПОЛТАВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТКУ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Початок ХХІ століття ознаменувався швидкою інформаційною революцією, тож мистецтвознавчі та етнографічні теми стали не лише постійними питаннями на порядку денному науковців, але й сферою, яка сприяла активному туризму в Україні. Традиційну і побутову культуру України широко висвітлено у працях українських вчених, але чим більше це питання порушувалося в інформаційному полі (на різних приватних форумах, блогах, на телебаченні та радіо тощо) тим більше українці приділяють увагу питанню ідентифікації себе з прив'язкою до історико-етнографічного району України. У численних наукових працях висвітлено дискусійні питання етнографічного районування України. Дискусійні, бо й досі немає усталеної схеми історико-етнографічного районування України. Напрацювання вітчизняних науковців вимагають ґрунтовних узагальнень. Потребує уточнення й понятійний апарат: історичних та етнографічних ареалів, історико-етнографічний район, історико-етнографічний район, етнографічний підрайон.

Питання історико-етнографічного районування українських земель досліджував А. Фішер, але його напрацювання містять багато помилок і хиб, головні з яких спричинені тим, що А. Фішер уживав на означення українців термін «русини» (замість власне терміна «українці») та намагався (особливо в 1930-х рр.) не суперечити офіційній ідеології міжвоєнної Польщі (полягала в обґрунтуванні «польськості» Західної України). Попри недоліки, внесок А. Фішера в розробку історико-етнографічного районування України досить значний, зокрема, професор одним із перших виділив такий район, як Опілля.

2.1. Історико-етнографічне районування України у контексті особливостей формотворення й оздоблень традиційної сорочки

Багата матеріальна та духовна українська культура ґрунтується на сталих українських традиціях, які споконвіку передавали від покоління до покоління як інформацію про способи виробництва предметів побуту, ремісництва, рукоділля та різних промислів. Неписані норми моралі, звичаєве право, вірування та обрядодії – це стало основою для формування унікальної естетики, яка відображена не лише у звичаєвих традиціях, але й способі виготовлення, одягання та оздоблення народного одягу та/або його елементів. Одяг був частиною весільного обряду, поховального, поминального та ін. Елементи одягу відігравали власні ролі як частина таких звичаїв як кумування, хрещення та ін.

Однак, попри великий інтерес дослідників у різні часи до українського народного вбрання, питання історико-етнографічного районування й досі не систематизовано в одній ґрунтовній праці, яка б була визнана науковим світом. Є кілька проблем, які стають перешкодою для такого узагальнення:

- по-перше, відсутня єдина обґрунтована схема історико-етнографічного районування України. Запропоновані дослідниками карти є, поки що, робочими, і вони потребують суттєвого удосконалення та уточнення.

- по-друге, дослідники, які пропонують власні пропозиції історико-етнографічного районування України, спираються не на належні критерії, а на власні переконання, часто-густо заангажовані та упереджені.

- по-третє, в українській етнології та мистецтвознавстві та досі не узгоджено визначення типологічно однорідних та різних за таксономічним рівнем розвитку явищ, що стосуються етнографічного розмаїття України.

- по-четверте, розробляючи історико-етнографічне районування України, у значній кількості наукових праць дослідники одночасно оперують адміністративно-територіальними та історико-політичними критеріями.

Часом в одному дослідженні на рівні з вищезгаданими використовують й географічні та / або етнографічні назви. Така неузгодженість доволі часто ускладнює дослідження регіону або об'єкта та призводить до суперечок між самими дослідниками.

– по-п'яте, межі багатьох історико-етнографічних районів України часто є умовними та не відображають історичних та культурно-побутових реалій минулого.

Найпопулярнішою схемою етнографічного районування України є схема відомого українського етнологіста Романа Кирчіва. І хоч його пропозиція районування й була розроблена наприкінці ХХ ст., але й до сьогодні вважається одною з найзручніших для дослідників етнографії. Тож, вчений використовуючи міждисциплінарний підхід проаналізував етнографічні матеріали використовуючи фундаментальні знання з таких галузей знань як мовознавство (аналіз діалектів, говірок), фольклор, історія та географія. Тож, Р. Кирчів запропонував районування, яке складається з трьох регіонів:

Перший – Центрально-східний (або Південно-східний) охоплює такі сучасні адміністративні території: Київську область без її північної поліської частини; Черкаську; Кіровоградську; Полтавську; Харківську; південні частини Чернігівської та Сумської областей; південно-степові області – Донецьку, Луганську, Запорізьку, Дніпропетровську, Херсонську, Миколаївську, Одеську; південно-східні райони Житомирської; східні райони Вінницької області; Крим.

Другий – Північний, або Поліський регіон – переважно збігається з природною смугою українського Полісся й адміністративно охоплює північні частини Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей.

Третій регіон – Південно-західний – охоплює більшу південно-західну частину Вінницької, лісостепові південні райони Волинської та Рівненської

областей, повністю Хмельницьку, Тернопільську, Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку й Закарпатську області.

Сучасна етнографічна наука визначає існування таких етнографічних районів країни: Середнє Подніпров'я, Волинь, Полісся, Поділля, Слобожанщина, Південь України, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Північне Прикарпаття.

Водночас етнографічна наука загалом у низці районів виокремлює так звані підрайони, наприклад, Середню і Південну Київщину, Полтавщину, Черкащину в Середньому Подніпров'ї, Приазов'я та ін.

Поширеною є таке етнографічне районування як:

Бессарабія (Буджак): Одеська обл.;

Бойківщина: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська обл.;

Буковина: Чернівецька обл.;

Волинь: Західна – Волинська, Львівська обл.; Центральна – Рівненська, Тернопільська обл.; Східна – Житомирська, Хмельницька обл.;

Гуцульщина: Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька обл.;

Донщина: Донецька, Луганська обл.;

Закарпаття (долиняни): Закарпатська обл.;

Лемківщина: Львівська, Закарпатська обл.;

Нижнє Побужжя: Одеська, Миколаївська обл.;

Нижня Наддніпрянина: Запоріжжя – Запорізька, Херсонська обл.; Надпоріжжя – Дніпропетровська обл.;

Опілля: Львівська обл.;

Поділля: Західне – Тернопільська, Чернівецька обл.; Східне – Вінницька, Хмельницька, Черкаська обл.; Південно-Східне – Одеська, Кіровоградська, Миколаївська обл.;

Полісся: Волинське, Сернігівське, Новгород-Сіверське, Житомирське, Київське, Мале Полісся (Львівська обл.);

Покуття: Івано-Франківська обл.;

Полісся: Центральне (Правобережне) – Київська, Житомирська обл.; Західне (Правобережне) – Волинська, Рівненська обл.; Східне (Лівобережне) – Чернігівська, Сумська обл.;

Середня Наддніпрянщина (Гетьманщина): Центральна Київщина (Київська обл.); Південна Київщина (Київська, Черкаська, Кіровоградська обл.); Полтавщина (Полтавська, Лівобережна Київщина, північ Дніпропетровської обл.); Південна Чернігівщина (Чернігівська, Лівобережна Київщина);

Слобожанщина: Сумська, Харківська, Луганська, Донецька обл.

Варто зазначити, що відсутня інформація меж підрайону Полтавщини науковцями, тому вважаємо за потребу деталізованіше окреслити її межі.

З огляду на класифікацію житла в якій окремо позиціонується Полтавщина, також варто згадати Полтавщину як окремий експозиційний сектор Національного музею архітектури і побуту України, тому вважаємо за потребу у своєму дослідженні виокремити цей регіон відносно традиційних жіночих сорочок.

Загалом Полтавщину можемо поділити на: південну частину – Карлівський, Машівський, Новосанжарський райони, як своєю чергою є найменш дослідженими; північну – Пирятинський, Чорнухинський, Лохвицький райони, які досить наближені, особливо у вишивці, до Чернігівщини; східна – в історико-етнографічному районуванні належить до Слобожанщини; західна – прилягає до Київщини, Лівобережної Черкащини та входить до регіону Середньої Наддніпрянщини.

Сорочка є особливим елементом української традиційної культури. Їй відведена окрема роль і в побутовому житті, і під час свят, обрядодій тощо. Вона була першим одягом людини від народження й незмінним елементом одягу все життя. В дитячому одязі (для дівчаток і хлопчиків віком до 5–7 років) майже не було гендерних відмінностей в крої. Згодом дитячі й дівчачі костюми починають відрізнятися не лише кроєм, але й комплексом вбрання за

гендерною ознакою. Таким чином в костюмі хлопців з'являються штани, а у дівчаток – фартух та/або запаска. Відомо про те, що в середині XIX ст. в Україні і в дорослому віці дівчата ходили в одних сорочках, але такі згадки є поодинокі і не дають підстав стверджувати, що це є традицією, навіть локальною.

Протягом життя віковою ознакою одягу була зміна колористики вбрання, аксесуарів та прикрас. Чим старша людина, тим менш яскравого одягу в її костюмі. У молодих – більше червоного й в оздобленні, й у прикрасах. Кількість прикрас теж змінюється за віковими ознаками – старші жінки або носили одну низку намиста й хрестик, або лишень хрестик на стрічці. Крім того декорування й колористика є загальними ознаками буденного та святкового одягу: буденний інколи може бути й без вишитого оздоблення, в той час, як святкове оздоблювати щиро і використовували тонше полотно.

Формування українського народного костюма відбувалося від епохи Середньовіччя й до завершення Нового часу. Його архаїчні елементи доповнювались новими формами через культурні контакти.

У сучасному мистецтвознавстві та етнології досить ґрунтовно досліджено народний одяг історико-культурних більшості регіонів України. Однак про народний одяг Південної України й сьогодні не достатньо наукових розвідок.

В українських сорочках тунікового типу розрізняють три головні підтипи:

- вуставкова сорочка;
- сорочка з бочками;
- сорочка, зібрана на горловині та з розпіркою на спині/плечі.

Ознакою, що об'єднує ці підтипи є те, що конструкція сорочки стабільно складалася з чотирикутних фрагментів.

Найпоширенішим на переважній частині України були сорочки вуставкового підтипу (Полісся, Наддніпрянщина, Слобожанщина та Поділля). У ньому можна виділити трипілковий станок, вставки (плечові і пахові), рукави, комір, манжети. Визначальною тут була прямокутна плечова вставка, яка вшивалась у станок у плечовому поясі, у такий спосіб конструктивні шви були розташовані нижче плечової лінії спереду, ззаду і при з'єднанні з рукавом. Такий тип крою регіонально мав особливості в деталях.

Жіночі сорочки Лівобережжя (переважно Полтавщині) кінця ХІХ – початку ХХ ст., переважно були з двох пілок й мали доволі широкий рукав, який призбирали на манжет, а вгорі з'єднувався з вуставкою пухликами. Такий спосіб збирання рукавів робив сорочку пишнішою. Така сорочка могла бути з коміром або без нього. На Правобережжі вуставкові сорочки різнилися від Лівобережжя переважно шириною рукава, бо були значно вужчими та по лінії з'єднання рукава з вуставкою не робили зборів. Ще одною відмінністю було наявність відкладного комірця. Майже всі локальні варіанти вуставкового підтипу оздоблювались вишиваним або тканим орнаментом за конструкцією. Декор акцентований ширшими поперечними смугами у плечовій і шийній частинах (вуставка, верх рукавів, комір) підкреслював силует орнаментально-кольоровими сегментами на білому тлі полотна. Як бачимо, побутування одного типу вуставкового крою традиційної сорочки завдяки варіативності допоміжних елементів – зборок, типів комірів, оздоблювальних схем, створює враження регіонального розмаїття при єдиній архітектоніці.

Жіноча сорочка з бочками переважно побутувала у Північній Буковині. Станок сорочки робили «в перекидку», тож сорочка не мала плечового шва.

На відміну від вуставкового підтипу, у конструкції з бочками пілка, при виготовленні станка, мала розташування по середині форми з переднім центральним пазушним розрізом й кросною (округлою або каре) горловиною. Для формування повноцінного об'єму для людського тіла у пілку симетрично з боків вшивались прямокутники, які формували Г-подібну пройму. У неї

вставлялись прямі рукави без манжетів. Прямий силует цього підтипу сорочки також оздоблювався орнаментальними смугами та рівномірно м'яко облягав поставу, а відтак, за логікою конструкції, не міг гармонійно поєднуватись з різко призбираними силуетами плечових типів одягу.

Третій підтип української жіночої сорочки побутував переважно в межах Закарпаття і характеризувався конструкцією, в якій для виготовлення станка поздовжніми швами з'єднувались шість стандартної ширини пілок. Для виготовлення горловини їх по пітканню стягували системою дрібних зборок кольоровими нитками. Цей спосіб одночасно формував конструкцію і декор. Рукави з високими, також стягнутими дрібними зборками, манжетами вшивались в симетрично розташовані отвори недошитих між собою пілок. Такий крій сорочки створював пишній об'єм станка і пишні рукави типу реглан, а отже потребував призбираного стегового одягу.

Технік вишивання та їх різновидів на Україні багато. Деякі з них зустрічаються в усіх етнографічних районах України, а також і в російській та білоруській вишивці. Однією з найдавніших технік народного вишивання є так зване заволікання, що наслідуює перетикання на ткацькому станку і дає строго геометричні візерунки. Особливо поширене заволікання на Поліссі та в деяких місцевостях гірських районів Карпат. З глибокої давнини збереглася й складна техніка низі зі своїми різновидами (занизування). Вона полягає у вишиванні з вивороту тканини, нижньої її сторони (звідси й назва – низь).

Поширена вона по всій Україні, особливо на Поділлі. Низь та її різновиди в минулому були, ймовірно, панівними, а в ряді випадків – єдиними техніками вишивання. До цього ж типу слід віднести й так званий «кучерявий стіб» (крученка). При «кучерявому стібі» на правій стороні, де утворюють орнамент, послаблюють нитку, що надає вишивці рельєфності і робить орнамент «кучерявим». Клопітка техніка низі дає можливість творити тонкі узорі геометричного характеру. Так само як і заволікання, вона, очевидно, виникла з ткацтва.

Друга група старовинних технік це настилування (гладь, гапт, ланцюжок, позаголка). Так звана лічильна гладь виконується паралельними стібками, віддаленими на одну нитку. Стібок іде вздовж нитки, а оскільки нитка заплочі довша від нитки полотна виникає певна опуклість візерунка (вишивка білим по білому).

Гладь характеризується накладанням паралельних стібків, на одну нитку відділених один від одного. На Полтавщині й Чернігівщині переважно вишивальною технікою була пряма гладь або лиштва, що виконується білими (вибіленими) або сірими нитками.

Пряму гладь на Поділлі вишивали чорними, червоними та іншими нитками справа наліво.

Крім прямої гладі на Київщині поширена була коса гладь, в якій стібки виконують похило до піткання. Її вишивали переважно червоними та чорними нитками.

Майже по всій Україні поширене вирізування. Зазвичай комбінують з гладдю. Вирізування переважно виконують білими нитками так, щоб в колір тла, а на Поділлі зустрічається й вирізування оформлене кольоровими нитками. Ця техніка вживається в поєднанні з іншими способами вишивки. Крім того, в народній вишивці здавна використовують і ряд інших технік: стебнівка, верхоплут, кучері, мережання, вирізування, мережка та ін., які часто поєднували. Так, поєднання гладі з мережанням або вирізуванням дає один з найкращих зразків народної вишивки.

Виріз горловини оздоблювався зубцями, під якими розміщувався вузенький узор, і зав'язувався стрічкою. Рукава оздоблювалися переважно вирізуванням і лиштвою, а поділ – мережкою і прутиком.

За кроєм подібні до полтавських і сорочки з Київщини та Чернігівщини – з уставками, пришитими по основі. Сорочки Київщини оздоблені технікою гладі, занизування, набирування і хрестиком. На них переважають рослинно-геометризовані орнаменти зі стилізованими гронами винограду, виконані

червоними та чорними нитками, з незначним вкрапленням жовтого. Білий фон полотна підкреслює рисунок і надає узорові світлого вигляду.

На Чернігівщині переважають сорочки з уставками, пришитими по основі, вони довгі порівняно з київськими сорочками, розріз пазухи майже до пояса.

У південній частині Чернігівщини сорочки широкі, виготовлені у півтора полотнища. Рукав зі станом сорочки з'єднується широким мережаним кольоровим орнаментом, так званою чернігівською розшивкою. Така ж сама розшивка з'єднує уставку й станок із коміром, а також широкі рукави. Орнамент смугастий, розміщений на уставках окремими чи суцільними смугами по рукаву, або на три його чверті. Геометричний і рослинний орнамент, виконаний білим або білим із вкрапленням червоного, чорного кольорами ниток.

З вишивальних технік поширені: качалочка, гладь, набирування, стебнівка тощо. Набирування, що шиється дуже дрібними суміжними стібками та нагадує бісерні вишивки, характерне для київських і чернігівських сорочок. Змережування прутиком зустрічається виключно на Чернігівщині. Жіночі й чоловічі сорочки змережуються, як і на Поділлі, прозорою мережкою – шабаком, чорними та червоними нитками.

В південних районах України побутували жіночі сорочки з чотирикутним вирізом горловини – з уставками та без уставок, з суцільним рукавом, нерясними зборами навколо шиї. На початку ХХ ст. поширений був тип сорочки тунікоподібного крою, з чотирикутним вирізом горловини. Відомі тут також і сорочки «до талійки».

Для вишитих сорочок Чернігівщини та Волині характері червоний колір. В середній частині України (південні райони Чернігівщини, Полтавщини, майже вся Харківщина, Київщина і північні частини Дніпровщини, Херсонщини) червоний колір поєднується з синім, рідше з чорним, в південних районах України до кольорів приєднується жовтий. На Поділлі виступає чорний колір

в поєднанні з червоним. В міру наближення до Бессарабії, Буковини вишивка збагачується бісером і сухозлоттю,

Локальні відмінності оздоблення українських вишитих сорочок переважно у техніці вишивання. Наприклад для Правобережжя України, Волині та Поділля характерне занизування, для Лівобережжя – шиття білими нитками (біллю), настилування (лиштва), вирізування.

Техніка гладі, поряд з хрестиком, і сьогодні продовжує займати значне місце в народній українській вишивці. Поза основними техніками оздоблення існує багато локальних різновидів.

Характер орнаменту багатьох зразків давньої вишивки свідчить про походження його від стародавнього гаптування. Українські «гаптовані» вишивки з рослинним орнаментом належать до найдавнішого типу народної вишивки.

Перевага техніки гладь (гапт) у Прикарпатті та на Львівщині є продовженням давньої традиції. Гладь, ланцюжок та позаголковий стібок застосовуються при виконанні рослинного орнаменту з округлими та гнучкими (еластичними) лініями.

Від техніки вишивання залежить передусім і характер орнаментальних мотивів. Така техніка, як низь (низинка, заволікання), вживається винятково для вишивання геометричного орнаменту і залежить від матеріалу, на якому він виконується. Кожний елемент візерунка при цій техніці вишивається з урахуванням ниток тканини, а орнаментальні форми повністю залежать від фактури матеріалу: товщини ниток основи і підкання, густоти тканиня тощо.

На сорочках Північного Полісся переважає розміщення орнаменту на передній частині сорочки, на уставках і густо зашиті поля рукавів. У східних районах Волині узорі переважно розміщують на нижній частині уставки з однією широкою або кількома вузькими вертикальними смугами по верхній частині рукава.

У Західній Волині основна увага приділяється оздобленню уставки й нижньої частини рукава (зарукавчиків), що закінчується декоративною оборочкою. Орнамент зарукавчиків та уставок іноді поєднує вузька узорна смужечка вздовж або впоперек верхньої сторони рукава.

Найпоширенішими є геометричні (геометризовані) узори північних районів України. На півдні – на Поділлі, в Прикарпатті та гірських районах Карпат геометричні форми мають складнішу будову. У центральних районах переважає рослинний орнамент зі стилізованими мотивами квітів і листя.

Розподіл орнаментальних частин у сорочках також вирішується відповідно до крою, щоб підкреслити й виділити важливі деталі.

Характер композиції орнаменту сорочок виражається способом розпланування її орнаментального поля, побудовою комплексів орнаментальних мотивів, колористичним рішенням і до деякої міри особливостями техніки виконання. Однією з характерних рис композиції орнаменту на сорочках є логічне поєднання його з площинним характером орнаментального поля.

Північним частинам Чернігівщини, Волині й Київщини притаманні також комбінації ламаних ліній, хрести і різноманітні ромби. Червоний колір переходить на південь України, але форми орнаменту змінюються на рослинні. З часом у центральних і південних частинах України настає зміна в рисункові орнаменту, його техніці й колориті.

Поряд із набируванням і настилуванням з'являється ажурне шиття – мережки й вирізування. Червоний колір поступається перед чорним, жовтим і білим. В результаті два перші кольори, особливо чорний, беруть перевагу на півдні, в центрі ж панує або повністю білий або з дуже обережними вкрапленнями інших кольорів.

2.2. Регіональні та субрегіональні особливості жіночих сорочок Полтавщини

На Полтавщині, як у на всій території України, сорочка була головною складовою жіночого й чоловічого костюма. Вона була одночасно натільною білизною та верхнім одягом. Майже до початку ХХ століття основним матеріалом для її виготовлення було домоткане полотно. Обробка рослинного волокна, а потім прясти та ткати – це були стабільними видами домашнього господарства українців.

Народним майстрам було відомо близько 20 видів полотна. Число ниток в основі визначало товщину полотна, давало йому назву і свідчило про його якість (чим тонші нитки, тим більше їх вкладалось в ширину основи). Дев'ять пасом – «дев'ятка» (найтовстіше полотно), далі ідуть дещо тонші десятка, дванадцятка – найчастіше і використовувались для сорочок.

Зазвичай ширина полотна домашнього виробництва 45–53 сантиметри. Зокрема на Полтавщині ширина полотна 45–50 сантиметрів. Виготовлення полотна – це процес, який потребує певних навичок, але в тім кожна українська жінка вмiла виготовити полотно собі та родині для одягу, рушників та інших потреб.

Для жіночих сорочок найкращим полотном вважалася плоскінна дванадцятка; на Охтирщині (Слобожанщина) жінку, яка виготовляла тонку тканину називали «тонкопряхою». З тонкого полотна переважно виготовляли святкові сорочки, а для буденних використовували грубіше полотно, бо ж воно мало бути більш стійким до великої кількості прання. Досить часто зустрічаються сорочки в яких рукава та/або станок з тоншого, а підтичка з грубішого полотна. Ця особливість згадується в художній літературі. Зокрема М. Коцюбинський про це писав у своїй відомій повісті «Fata morgana», коли писав про бабів, які йшли до церкви, то у них «лопотіли підточки». Така згадка говорить про матеріал нижньої частини сорочки. Про тонке й грубе полотно

пише й І. Нечуй-Левицький коли описує як невістка жаліється на стару Кайдашиху, що та для неї жаліє тонкого полотна.

За різновидом крою стану сорочки шилися *додільні* та *«з підтичкою»*. Додільні сорочки склалися з двох або трьох полотнищ, що були суцільні від коміра до низу сорочки, а *«з підтичкою»* – з двох зшитих частин: верхньої – *«станка»* та нижньої – *«підтички»*.

Спроба дати характеристику типів українських сорочок, що базується на підставі спостережень, дослідження музейних експонатів та даних етнографічної літератури, може претендувати лише на деталізацію тієї схематичної характеристики, що її подав Хведір Вовк у своїй відомій розвідці *«Етнографические особенности украинского народа»*. Беручи за основний його розподіл жіночих сорочок на два типи, лівобережний та правобережний.

Сорочки Полтавщини відносимо до лівобережного типу. На Полтавщині він існував всюди, особливо у віддалених від промислових центрів та залізниці селах, де ще не занепав національний одяг.

Навіть у наш час ще можна знайти традиційний одяг, зокрема, сорочки кінця XIX – початку XX століття і найчастіше це саме у межах Хорольського, Гадяцького, Зіньківського, Миргородського районів. Саме ці райони можемо вважати за центр Полтавщини. Можливо причиною цього стало саме те, що на ці райони меншою мірою вплинули процеси індустріалізації, і не сталося швидкого витіснення селянського традиційного вбрання міським одягом.

Святкові сорочки шують додільними з кращого тонкого полотна, іноді з коленкоровим станком і плоскінною підтичкою. Довжина станків на Полтавщині буває пересічно 65–70 см. Коли не вистачає кращого полотна на весь станок, то принаймні рукави робляться кращі. Тонке полотно було заведено дарувати на весілля та як крижмо на хрещення.

Рукави робляться у всю ширину полотна, з рівного шматка, довжиною до 50 см, зшиваються через край, пруг з пругом. Рукав збирається так званими *«пухликами»*. Пухлики являються порівняно новою оздобою рукавів. Про це

може свідчити й те, що в селах Полтавщини (наприклад Опішньому, Котельві, Глинську, Нільську), літні жінки, коли готують одяг «на смерть», на сорочці пухлики не роблять, бо «вона на смерть – не годиться». *Пухлики* бувають в один і в кілька рядків (до семи в Зіньківському районі Полтавщини, а також в суміжній частині Слобожанщини).

Для того, аби руку в сорочці можна було вільно підіймати, в нижню частину вшивання рукава вставляють «ластки», що їх зазвичай роблять з полотна гіршої якості, квадратної форми приблизно 12x12 см. Чим менша ластка вшита в сорочку, тим це вважається «чепурніше», загалом це залежить від ширини полотна на рукаві.

Буденні сорочки часто шили з коротшими звуженими до низу рукавами. Вишивку робили доволі скромну – найчастіше одну вузьку горизонтальну смугу комірі та/або рукаві або ж вишивка була відсутня взагалі. Художнє оформлення залежало від призначення сорочки, віку людини яка буде її одягати та ступеню достатку.

Орнаментация українських сорочок органічно поєднується з кроєм і тому часто буває важко розрізнити оздоблення від способу зшивання, що часто виконує подвійну функцію. По всій Україні ми зустрічаємо на сорочках такі оздоблювальні шви.

Серед інших регіональних стилів полтавська манера вишивати впізнавана передусім за кольором – головним чином це гама барв «білим по білому». Поширеними також є голубі, бежеві, сірі та охристі нитки. Це також і найскладніша техніка української вишивки – налічує понад 180 видів, а серед галузей народного мистецтва вишивка на Полтавщині має найбільшу популярність. Нею прикрашають вбрання, рушники, головні убори та верхній одяг.

Кількість та кольоровість оздоб на сорочках, як і матеріалу, залежить від того, святкова чи буденна сорочка; також од віку жінки, що її носить; жінки старшого віку завжди носять сорочки з невеликою кількістю вишивки й

відсутністю яскравих кольорів; в піст старі й молоді жінки на Полтавщині носять «пісні» сорочки, у яких рукави вишиті порівнюючи скромно білою або чорною заполоччю.

Із сорочок взятих для дослідження найчастіше використовуються такі техніки: прозорі шви (вирізування, кругла мережка, зерновий вивід, виколювання кругле, просте й подвійне пруткування, безчисна мережка, черв'ячок); непрозоре шиття (настилування, набирування, штапівка, ретязь, хрестик, коса гладь)

Настилування один із найдавніших способів вишивання і можна припустити, що він постав із занизування і його подальший розвиток, повторював і пристосовував до нової техніки відомі мотиви. Так, улюблений в занизуванні ромб в різних варіаціях повторює й *настилування*.

Обидві техніки вимагають надзвичайно ретельної роботи, тут рахуються з кожною ниткою. *Настилування* виконується здебільшого «біллю», зробленою з льняної пряжі. На тлі полотна вона дає блискучий рельєфний узор. Іноді, для більшої контрастності, використовують небілені сирові нитки, а також попельнастого кольору, пофарбованих куницею.

Узори *настилування* дають геометризовані рослинні мотиви, можливі в певних умовах техніки цього шитва. Тут кожен узор складається з окремих досить дрібних елементів, що вишиваються кожен незалежно од другого. Це дає простір фантазії й можливість оздоблювати не лише уставку, а і весь рукав, утворюючи найрізноманітніші схеми заповнення його поверхні. До того ж *настилування* часто поєднується з вирізуванням, *вистігом*, а іноді й хрестиком, даючи надзвичайно художні зразки. Дуже рідко *настилування* виконується в два кольори.

До найпопулярніших рослинних орнаментів належать такі, що відомі як «хмелі», «сосонка», «овесики», «вербовий листочок», «вербові лиштви». Однак, слід зауважити, що один й той самий орнамент міг мати різні назви в залежності від регіону.

Вирізування – ажурне шитво, де узор комбінується з окремих вирізуваних квадратних дірочок, що вирізуються ножем, набираючи на голку по дві чисниці, а потім обметуються. По своєму характеру не може мати ніяких, крім геометричних форм, особливо складних сполучень тут не буває.

У подолах сорочки оздоблюються здебільшого мережкою, що є найдавнішим типом оздоб. Найпримітивнішою формою мережки заведено вважати «прутик», що одночасно підшиває рубець і творить ряд дірочок. Таких діркуватих смуг могло бути кілька, від цього утворювалась різна ширина мережки. Деякі з дірочок суцільно затягаються нитками, утворюючи непрозорі квадратики, їх комбінації і дають різні, здебільшого нескладні узори.

Існує кілька типів мережок: «прутик», «мережка», «ляхівка», причому по різних місцевостях, один тип мережки зветься різно. Мотиви узорів мережок мають назви: «баранячі хвостики», «баранячі роги», «свиняча стежка», «коліщатка» та інші.

Виконане біллю настилування й вирізування на Полтавщині стало поволі замінюватись кольоровою заповоччю та вишивкою хрестиком. Вишивання хрестиком викликало зміну стилю й характеру старіших узорів, а також до появи узорів міського тину. Міський узор зображував будь-яку квітку «так, як вона є». Крім рож-сентифолій улюбленими узорами для вишивання жіночих сорочок стають також гвоздики, лілеї, виноград та дубове листя.

У вишивку український народ закладав свою багатовікову мудрість, знання та спостереження про навколишній світ. На полотні відображаються настрої, вірування, надії та мрії наших предків.

Висновок до розділу 2

Варто зазначити, що ми поділяємо Полтавщину на: південну частину – Карлівський, Машівський, Новосанжарський райони, як своєю чергою є найменш дослідженими; північну – Чорнухинський, Лохвицький райони, які досить наближені, особливо у вишивці, до Чернігівщини; східна – в історико-етнографічному районуванні належати до Слобожанщини; західна – прилягає до Київщини, Лівобережної Черкащини та входить до регіону Середньої Наддніпрянщини.

Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо деякі особливості типів сорочок території, що досліджується. На Полтавщині побутували тільки уставкові за різновидом крою рукава жіночі сорочки. Своєю чергою в уставкових сорочках рукав пришивали по основі або по підканню.

Найчастіше використовуються такі техніки: прозорі шви (вирізування, кругла мережка, зерновий вивід, виколювання кругле, просте й подвійне пруткування, безчисна мережка, черв'ячок); непрозоре шиття (настилування, набирування, штапівка, ретязь, хрестик, коса гладь). Нитки використовуються як домашнього, так і фабричного виробництва, з переважанням білого кольору, а також червоного і чорного. Найпопулярнішими рослинними геометризованими мотивами є «рожі» «берегині» «хмелі», «сосонка», «овесики», «колодязі» (на території Чернобаївського району села Жовнино).

РОЗДІЛ 3

КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОПАГУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ СОРОЧКИ

3.1. Значення приватного колекціонування української народної сорочки у збереженні матеріальної та духовної культурної спадщини України

З метою збереження безперервності розвитку українських народних традицій наприкінці XIX ст. питання збереження культурної спадщини взяли на себе представники української інтелігенції, які були зацікавлені в популяризації традиційної української культури для підйому національної самосвідомості українців.

За кошти губернських земств було відкрито різні ремісничі школи-майстерні. Проводилися виставки та спеціалізовані виставки-продажі виробів народних ремесел, видавались альбоми зі зразками вишивки, здійснювались етнографічні експедиції. На перший план вийшла етнорегіональна ідентичність – це зумовило широкий інтерес до етнографії, народної творчості й історії. Розпочався період колекціонування, дослідження з археології та мистецтвознавства. На основі виробів народних ремесел, археологічних артефактів та різноманітних історико-культурних пам'яток, формувалися фондові збірки перших музеїв.

І. Гончар, О. Пчілка, М. Біляшевський, Я. Риженко, Д. Щербаківський, Д. Яворницький та багато інших діячів стали на захист збереження традицій. Починається період активного створення колекцій українських старожитностей та збірок традиційних узорів вишивання.

Вагому роль у збереженні, популяризації та відродженню українського народного костюма зіграли й художники, які їздили до мистецьких осередків,

брали участь у роботі артілей, співпрацювали з народними майстрами, очолювали майстерні та сприяли подальшому розвитку українського народного та професійного мистецтва [32].

Д. Щербаківський¹ народився в родині де сповідували принципи меценатства, доброчинності та усвідомлювали себе українцями. Саме ці основи, закладені йому з дитинства батьком – сільським священником – в майбутньому сформували життєвий шлях Д. Щербаківського. Цікавість до української народної творчості, культури, мистецтва та етнографії спонукали його присвятити своє життя археології. Найвідомішим його відкриттям було селище Трипільської культури в селі Сушківці.

Внесок Олени Пчілки² у процес збереження та популяризацію культурної спадщини неоціненний. Її книга «Український народний орнамент» (1876) стала знаковою для шанувальників та дослідників народного вишивального мистецтва. Народні мотиви, зібрані у книзі стали фактичним підтвердженням життєвої позиції Олени Пчілки, її спротивом проти денаціоналізації, русифікації, національного гніту, чужих традицій тощо. Для нашого дослідження наукову цінність має такі праці як «Українські узорі»

¹ Данило Щербаківський (1877–1927) український мистецтвознавець, історик, етнограф, археолог, музейник, педагог, громадський діяч. Член Київського товариства старожитностей і мистецтв, Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва; почесний член Української Академії мистецтв (1918), учений секретар Секції мистецтв Українського Наукового товариства в Києві (1918–1919), дійсний член і товариш (заступник) голови Всеукраїнського археологічного комітету (1924–1927).

² Олена Пчілка – псевдонім Ольги Петрівні Косач (1849–1930) – українська письменниця, меценатка, перекладачка, етнографка, фольклористка, публіцистка, громадська діячка, член-кореспондент Всеукраїнської академії наук. Матір Лесі Українки, молодша сестра професора Михайла Драгоманова .

(1912 і 1927) та «Український народний орнамент» із 23 кольоровими замальовками писанок [15, 25].

Олена Кульчицька – українська художниця чий творчий доробок у предметній та образній формі зберіг до наших часів інформацію про українських народний одяг, способи одягання та техніки оздоблення. З 1938 року О. Кульчицька в експедиційних подорожах зібрала колекцію зразків одягу з Лемківщини, Покуття, Гуцульщини й інших етнічних регіонів України. У її творчому доробку є живопис, декоративне мистецтво, станкова графіка та ілюстрування друкованих видань. На своїх полотнах художниця деталізовано промалювала узори вишивки. Наразі її твори та предмети колекції зберігаються у найбільших музеях України, а у свій час ця її збиральницька діяльність та любов до всього українського стала причиною позбавлення її професорської практики в Українському поліграфічному інституті імені Івана Федорова в 1952 році. О. Кульчицька за життя стала лавреаткою Шевченківської премії, але відійшла у засвіти у день коли дізналася про нагороду.

Значну колекцію традиційного одягу, взірців вишивки та фотографій з Полтавщини зібрав Іван Зарецький³. Його експедиційна діяльність в період 1903-1906 року охопила Зіньківський, Прилуцький, Лубенський, Кобеляцький, Гадяцький, Миргородський, Кременчуцький, Хорольський та Золотоніський повіт [50].

Радянський колоніальний період в житті України ознаменувався забороною всього, що могло б тією чи іншою мірою ідентифікувати радянську людину за національною ознакою. Тож, збиральництво, колекціонування та популяризація предметів етнічної культури інколи навіть політично переслідувалося. Серед колекціонерів ХХ ст. Безумовно найвідомішим буде

³ Іван Антонович Зарецький (1857–1936) – археолог, етнограф, земський і громадський діяч, почесний громадянин Полтави (1902 р.).

Іван Гончар⁴. Його колекція етнографічних матеріалів та творів народного мистецтва з огляду на етнографічну, етнологічну, культурологічну та мистецтвознавчу має безсумнівне значення для української культури та мистецтва. І. Гончар перетворив свій власний будинок на музей і місце зустрічей прихильників незалежної України та пошанувачів народної культури та мистецтва. Така подвижницька діяльність Івана Гончара викликала відвертий супротив зі сторони радянської влади та зокрема П. Шелеста⁵. КДБ УРСР розробив комплекс заходів, які були направлені на те, щоб усі речі зі збірки І. Гончара були примусово передано до державних музеїв і таким чином розпорошити колекцію до різних державних установ. Напевно радянська влада таким чином сподівалася, що зможе знищити осередок свободи, заснований на любові та повазі до українських традицій.

Для української мистецтвознавчої науки історико-етнографічний альбом Івана Гончара «Україна й українці» є одним з найфундаментальніших з праць ХХ століття присвяченим українській культурі та мистецтву. Робота над альбомом тривала понад 20 років. Однак, не всі напрацювання увійшли до альбому, бо ж 18 томів – це результат майже сорокарічної праці дослідника. В альбомі І. Гончар ілюстрував місцевості, житло, зразки вишивки, ткацтва, гончарства та інших видів декоративно-прикладного мистецтва, які були притаманні українському народу упродовж генези існування. У альбом увійшли оригінальні світлини й репродукції фотографій зі всієї України. Дослідник показував не лише обряди й традиції, але й до найменших деталей описував одяг та його роль в обрядово-звичаєвих традиціях.

⁴ Іван Макарович Гончар (1911–1993, Київ) – український, радянський скульптор, графік, маляр, фольклорист, етнограф, колекціонер. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1960), народний художник УРСР (1991). Лавреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка (1989).

⁵ першого секретаря ЦК КПУ

Альбом зроблений за принципом змішаного історико-етнографічного та адміністративно-територіального районування. Саме такий підхід до подачі інформації пов'язаний зі складностями щодо історичного, етнографічного чи географічного або адміністративного поділу. Таким чином два томи – це інформація, яка стосується загального розуміння історії культури, побуту та мистецтва українців, ще шість томів присвячено Київщині (Київ та його околиці, Київщина Правобережна, Київщина Лівобережна, Північна Київщина, Західна Київщина). 8–17 томи висвітлюють особливості історико-культурного життя Черкащини, Полтавщини, Слобожанщини, Чернігівщини, Волині, Поділля, Галичини, Буковини, Запорізької обл. Передостанній, сімнадцятий том присвячений Козаччині, а останній, вісімнадцятий том, залишився незавершеним.

Масштабність праці можливо оцінити лише побачивши роботу. Це півтори тисячі аркушів, які автор власноруч каліграфічно підписав. Цінність праці полягає в тому, що І. Гончар узагальнив ілюстративну енциклопедію української культури на основі результатів власних польових досліджень.

Частина альбому (160 аркушів) побачила світ лише у 2006 році. Це стало подією в мистецькому житті України.

Серед імен, які мають бути згадані в контексті колекціонування та збереження національної самобутньої культури варто й згадати двох видатних жінок – Євгенію Генник та Ірину Свійонтек. Вони всі своє життя присвятили збиранню взорів вишивок. Зокрема праці І. Свійонтек вийшли друкованими альбомами ще за її життя і становлять неоціненний матеріал для вивчення та аналізу такої техніки вишивання як *низь* (*низинка, занизування*). Зі знакових виставкових проєктів варто згадати виставку «Орнаменти буття». Творчість Євгенії Генник, Миколи Симчича та Івана Лобачука» (2016) та виставку «Ірина Свійонтек. Життя присвячене мистецтву» (2018). Це дві останні прижиттєві

виставки І. Свйонтек та Є. Генник організовані Центром Української Культури та Мистецтва (Київ).

Традиція колекціонування з ХІХ ст., переживши радянські заборони ХХ століття дійшла й до часів Незалежності. Однак, не всі колекціонери українського народного костюма ХХІ століття ставляться до своїх колекцій за принципом наукового аналізу, систематизації, атрибуції та паспортизації. Часто колекціонування є модою часу.

Одним з найвідоміших колекціонерів ХХІ ст. можна назвати Віктора Ющенка⁶. На хвилі Помаранчевої революції (2004) та в результаті народної підтримки став Президентом України. Разом з європейською політикою він приніс не лише в еліти, але й в коло широких мас любов до традиційного мистецтва. В. Ющенко щиро ділився інформацією про свою родинну колекцію старожитностей. Особливу увагу він приділяв народному одягу, а здебільшого – вишитим сорочкам. Л. Гасиджак так описує «внесок В. Ющенка в збереження та пропагування культурно-мистецьких надбань українського народу: «...саме тоді вишита традиційним орнаментом сорочка стала найпрестижнішим святковим одягом. Саме тоді з'явилося багато псевдоколекціонерів українських старожитностей, які «тримаючи ніс по вітру» вміють змінювати захоплення і вподобання, але й тоді ж ті самі старожитності отримали гідну ціну на ринку та оцінку й визнання в мистецькому середовищі» [32].

⁶ Віктор Андрійович Ющенко (1954 р.н.) – український політик і державний діяч, банкір. Третій Президент України (2005–2010). Сьомий прем'єр-міністр України (1999–2001), голова партії «Наша Україна» (2005–2013). Народний депутат України V скликання (2002–2005), засновник та Голова Ради Інституту Президента Віктора Ющенка «Стратегічні ініціативи». Третій голова Національного банку України (1993–2000), лідер Помаранчевої революції. Заслужений економіст України (1997), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1999), кандидат економічних наук (1998).

Колекція В. Ющенка має стати основою приватного музею старожитностей, але поки відомий колекціонер не побудував власний музей – проводить активну виставкову діяльність на майданчику різних інституцій. Зокрема «у Національному заповіднику «Софія Київська» було проведено виставку «Основи» (2014) з колекції приватного Музею української спадщини В. Ющенка. Зокрема, було гідно представлено текстиль, одяг, рушники кінця XVIII – початку XX ст.» Ще одним відомим виставковим проєктом де В. Ющенко представляв частину своєї колекції є виставковий проєкт Національного музею історії України (2017) «Естетика символу: жіноча сорочка» У своїй промові з нагоди відкриття виставки В. Ющенко наголосив на тому, що відбудувати країну можливо лишень у випадку, якщо повернемося «до спільності, яка закладена у вишитих сорочках» [18].

В підрозділі не можливе оминати увагою ім'я Олексія Доля⁷, який з 1985 року і й до останнього дня життя присвятив себе експедиційній та збиральницькій роботі. Учасник етнографічних експедицій у різні регіони України, він зібрав тисячі етнографічних експонатів, опублікував низку науково-популярних статей, присвячених різним аспектам музейної справи та розвитку етнографічної науки в Україні. О. Доля брав участь у фільмуванні програм про народне мистецтво, був консультантом в телепередач із народної творчості, зокрема проєкту «Майстер-клас із Наталкою Фіщич» «Культ предків», документальних фільмів «Консонанс», «Наворожити долю», «Спадок нації», комп'ютерної гри «Лісова пісня».

Серед колекціонерів народного одягу в колекції яких переважають вишиті сорочки варто відзначити колекції Ірини та Тараса Демкури, Аліни Божнюк, Богдана Петричука, Роксоляни Шимчук, Віри Матковської, Миколи Шкрібляка, Любов Драгомирецької та ін.

⁷ Олексій Леонтійович Доля (1964–2017) – український вчений-етнограф, популяризатор народних традицій, «Заслужений працівник культури України»

Окремо варто згадати колекції, в яких сорочки Полтавщини є основними об'єктами колекціонування належать Тетяні Черненко [68], Володимиру Щибрі [96], Юрію Мельничуку, Олександрю Опарію, Олександрю Федоренку, Олені Скрипки та ін. [45, 68, 69, 71].

Одна з найвідоміших колекцій жіночих сорочок з Полтавщини належить Т. Черненко⁸. Колекція вже налічує близько 400 експонатів. У цій збірці є вироби навіть XVII ст., але переважають - XIX ст. Унікальність колекції полягає в тому, що колекціонерка не просто збирає зразки старовинних візерунків для вишивання, але й сама вишиває все своє життя. Вона віддає перевагу вишиванню білим по білому, дбайливо ставиться до кожної сорочки, яка зберігає пам'ять і традиції української культури.

Тож, кожна сорочка, яка потрапляє до її колекції спочатку реставрується, а потім з неї Т. Черненко робить копію. Тож, в колекції всі сорочки існують у двох екземплярах: старовинний зразок (оригінал) і новітня копія. Для реставрації, як і для виготовлення нового зразка, майстриня використовує виключно бавовняне муліне, чітко дотримується технік. Переважно це лічильна гладь, тамбурний шов, мережки та ін. Сорочки в колекції Т. Черненко переважно XIX ст. коли хрестик ще не набув популярності, тож на сорочках з її колекції його немає.

Варто окремо згадати й вишиті святкові сорочки Полтавщини з колекції Олександра Опарія⁹. Він започаткував свою колекційну збірку у 1995 році,

⁸ Тетяна Черненко народилася у 1958 р. на Рівненщині. Нині майстриня живе у с. Тахтаулове Полтавської області. За освітою жінка – бухгалтер. Вишивка до 2001 р. була лише хобі.

⁹ Олександр Опарій – колекціонер народного українського одягу. Його колекція налічує понад 400 одиниць вишитих сорочок, рушників, запасок, плахт, хусток, поясів, очіпків та інших деталей одягу з різних етнографічних територій України: Полтавщини, Черкащини, Борщівщини, Покуття, Гуцульщини. Збірка митця-колекціонера вражає оригінальними та

хоча й зізнається, що від самого початку не мав намір ставати колекціонером, а основним посилом було збереження найкращих зразків народного мистецтва, яке приваблює і зачаровує своєю вишуканістю, орнаментом, композицією і його трансформацією у різні форми.

Початком до колекціонування стало його знайомство з Національним музеєм декоративно-прикладного мистецтва України (Київ). Перші сорочки він придбав у м. Ромни (Сумська обл.) на міському базарі. На сьогодні у колекції О. Опарія є розкішні рушники з Черкащини, ткані рушники з Сумської області (східне Полісся) і Полтавщини. Найбільше зразків із Миргородського району Полтавської області.

3.2. Роль музеїв та культурно-мистецьких інституцій у популяризації традицій української народної сорочки

У питанні дослідження музейної діяльності варто зробити ретроспективний огляд до витоків, які спонукали до формування музейних колекцій та формування нової музейної політики.

Новий економічний та суспільно-політичний устрій кінця ХІХ ст. сприяв розвитку регіональних, міжнародних та світових промислових виставок. Зокрема, у Відні в 1873 році експонувалося 53 комплекти народного вбрання, 40 з яких – з Гуцульщини та Підгалля. Серед регіональних та крайових етнографічних виставок найвідоміша виставка в м. Коломиї (1880 рік), на якій було презентувало мальовничість та багатство локальних традицій, розвиток народних ремесел Покуття через мистецькі образи народного костюма 6 повітів. Особливої уваги заслуговує виставка у Львові (1894 р.) «Powszechna Wystawa Krajowa». Керівником її етнографічного відділу був відомий український етнограф В. Шухевич, один із перших

самобутніми екземплярами весільних, буденних вишиванок, сорочок-оберегів.

дослідників, який взявся за систематизацію й опис образної характеристики та художньо-етнографічних особливостей мистецького образу народного костюма галицьких українців різних соціальних станів. Він дослідив вплив взаємопроникнення естетики костюмів сусідніх народів та зробив спробу класифікувати види традиційного одягу.

Велику, але досить суперечливу популярність мала виставка (1867 р.), на якій чи не вперше було відкрито проголошено ідею єдності усіх слов'янських народів на основі експонування костюмів традиційних для росіян, українців, білорусів. У квітні 1897 року було організовано Київське Товариство Старожитностей і мистецтв для дослідження народних творів мистецтва [32].

Тож, саме така виставкова активність поряд з активними етнографічними розвідками, заклали основи музейної політики щодо збереження та популяризації українського народного одягу. Традиційні народні костюми, аксесуари, взуття, аксесуари, прикраси, ремісничі інструменти та інші речі, які відображають побут попередніх поколінь можна побачити в музеях по всій території України.

До найвідоміших українських музеїв, які зберігають пам'ять про народну культуру, мистецтво та традиції належать такі музеї як Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара», Музей українського народного одягу Середнього Подніпров'я (м. Переяслав, Київська обл.), Музей етнографії та художніх промислів (Львів), Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (м. Коломия, Івано-Франківська обл.), Історико-етнографічний музей «Яворівщина» (м. Яворів, Львівська обл.), Сарненський історико-етнографічний музей (м. Сарни, Рівненська обл.), Козелецький музей історії ткацтва в Чернігівській області (м. Козелець, Чернігівська обл.), Вінницький обласний краєзнавчий музей (м. Вінниця), Світлицький етнографічний музей Барського автомобілебудівного та дорожнього технікуму (м. Бар, Вінницька обл.), Одеський краєзнавчий музей

(м. Одеса), Маріупольський краєзнавчий музей (м. Маріуполь), Кримський етнографічний музей та ін.

Окрему увагу варто приділити музеям «просто неба», бо ж народний одяг, прикраси, аксесуари в цих музеях не є окремою експозицією, а гармонійно поєднані ідею демонстрації життя та побуту українського народу. До таких музеїв належать музеї архітектури та побуту розташовані в таких містах як Київ (відомий як «Музей просто неба в Пирогові»), Львів, Чернівці, Ужгород (Закарпатська обл.), Переяслав (Київська обл.); с. Крилос (Івано-Франківська обл.) та ін.

Серед приватних інституцій активну збиральницьку, просвітницьку та культурно-мистецьку діяльність проводять такі інституції як Центр Української Культури та Мистецтва (Київ), Музей творення української нації (Київ), Роман Кумлик: музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів (с. Верховина, Івано-Франківська обл.), Приватний сімейний музей Корнелюка (с. Косів, Івано-Франківська обл.), Приватний музей «Сріберна земля» (с. Грушево, Закарпатська обл.) та ін. В контексті музейної діяльності варто згадати такий феномен ХХІ ст. як цифрові музеї. Наприклад, Приватний музей гуцульського одягу та старожитностей Юрія Саса.

Одна з найбільших колекцій – це, безумовно колекція Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (з 1959 року, Київ). Музей названий іменем його засновника – Івана Гончара, який протягом життя збирав колекцію старожитностей в імпровізованих експедиціях по всій території України. І. Гончар Зібрав велику. Створив перший в УРСР приватний музей, який облаштував у власному будинку, спорудженому на виділеній Спілкою художників УРСР землі – неподалік від Києво-Печерської лаври.

Наразі колекція складається з ікон, музичних інструментів, іграшок, знарядь праці та рукоділля. Однак найбільшу увагу музею привертають колекції українського народного одягу, аксесуарів, прикрас та взуття та

колекція фотографій (понад 20 000 світлин), які документально відображають життя, побут, традиції українців кінця XIX – першої половини XX століття.

Музей Івана Гончара є одним з найвідвідуваніших місць не лише серед шанувальників традиційного українського мистецтва, але й у свій час був місцем де збиралися шістдесятники. Саме в цей музей потайки приводили іноземних гостей ще за часів Радянського Союзу, бо ж на той час він був єдиною інституцією, яка чесно й повною мірою розкривала унікальність українського народу, самотність його традицій.

Вже за часів Незалежності, музей розпочав більш активно проводити діяльність не лише як транслятор минувшини, але й створювати проекти, що демонструють поєднання традицій та інновацій.

Музей одним з перших застосував імерсійні практики для демонстрації українського народного костюма. Тож, у форматі 360° на сайті музею можна дослідити жіноче весільне вбрання Поділля, Середньої Наддніпрянщини (Полтавщини); жіноче святкове вбрання Буковини, Гуцульщини, Західного Полісся, Надсяння, Покуття, Середньої Наддніпрянщини (Київщини), Східного Полісся та «серпанкове» Західного Полісся; чоловіче святкове вбрання Західного Полісся, Надсяння, Поділля, Покуття, Середньої Наддніпрянщини (Київщини, Полтавщини); весільне обрядове вбрання свахи Західного Полісся.

Серед експонатів Національного музею історії України (Київ)¹⁰ на ряду з історичним одягом є й колекція українських традиційних костюмів, прикрас, аксесуарів, знарядь ремісничої праці тощо. Традиції музею заклав його засновник Д. Біляшівський¹¹, який присвятив життя дослідженню

¹⁰ У 1902–1923 роках – Київський міський художньо-промисловий і науковий музей (нині Національний музей історії України та Національний художній музей України).

¹¹ Микола Біляшівський (1867–1926) – український археолог, етнограф, мистецтвознавець, громадський діяч. У 1910 році став одним із засновників

археологічних пам'яток на території України. У колі його інтересів були пам'ятки періоду від кам'яної доби до раннього середньовіччя. Він є одним з перших українських дослідників пам'яток неоліту, трипільської культури, латену, скіфської та слов'янської доби. Найвідоміші знахідки з археологічних розвідок Д. Біляшівського знаходяться в колекціях музеїв Києва, Чернігова, Москви, Парижа.

У Музеї народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького в листопаді 2020 року відбулася виставка інтер'єрних тканин і строїв Черкащини, Сумщини та Полтавщини з приватної колекції відомого колекціонера Олександра Опарія.

Окрему увагу відвідувачів привернули жіночі святкові сорочки зі Середньої Наддніпрянщини, Чернігівщини, Полтавщини. Відвідувачі мали можливість побачити й давні жіночі прикраси. Зокрема, колюче намисто з корала, прикраси з дукачем та срібні сережки, а ще – давнє бурштинове намисто.

В експозиції була представлена й сорочка вишита синіми нитками притаманна для Гадяччини. Зразки вишиті синіми нитками є не поширеними, бо ж білі нитки були власного виробництва, а от сині нитки були куповані і коштували дорого. Тож, не усі могли собі їх дозволити та сорочка вишита синім – це свідчення про соціальний статус власниці.

У 2022 році, на території Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника відбулася «Родинна святиня». На ній були представлені сорочки, які зберігають і якими пишаються корсунські родини Галини Опалат, Людмили Бистрової-Дробот, Валентини Фесенко. Зокрема

Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтв. Один із засновників та дійсний член Української Академії Наук (від 1919 року); автор першого Закону Української республіки про охорону пам'яток історії, культури і мистецтва (1918); член УЦР 2-го складу.

Парасковія Степенькіна, директорка Заповідника, продемонструвала сорочку її бабусі Соломії Тодосівни та прикраси мами Любові Сидорівни Орленко. Перлиною виставкової експозиції стала історична реліквія з Полтавщини – святкова сорочка та керсетка матері Лідії Овсієнко, заступниці директорки Заповідника. Сорочка не просто святкова, а передусім її вдягали на весілля та на коровайні обряди. Ще одна сорочка – бабусі Л. Овсієнко – виготовлена з тонкого вибіленого домотканого полотна початку ХХ ст. Вона є зразком традиційної вишитої сорочки з давньою складною вишивкою «білим по білому».

У травні 2023 року в Національному музеї Голодомору-геноциду до Дня вишиванки та Міжнародного дня музеїв було організовано виставку, яка поєднала традиції та сучасність. Назва виставки «Гірка пам'ять дитинства» присвячена українській сорочці. Організатори виставки мали на меті показати, що діти Голодомору були позбавлені хліба, розваг, безтурботних буднів та красивого одягу. В залі пам'яті на експозиції були представлені сорочки із фондів Музею з унікальними історіями. Зокрема, вишиті артефакти періоду Голодомору. Один із найбільш цінних експонатів — сорочка вишита дівчиною Агафією у 1920-х роках на власне весілля. Під час Голодомору чоловік Агафії виміняв всі вишиті речі та дорогоцінності на харчі. Залишив тільки весільну сорочку дружини, яку сильно кохав.

Серед експонатів приватного музею просто неба «Мамаєва Слобода» (Центр народознавства «Козак Мамай», Київ) є традиційні українські хати, зокрема садиба титаря, козаків-джур, козацького старшини, ворожки; хати й господарські споруди коваля із кузнею, гончаря із гончарною майстернею; шинок єврея-крамаря; церква в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці із дзвіницею; козацька зала; управа; базарний майдан; вітряк, як символ хліборобства, пасіка, млин. Точне відтворення архітектури дозволяє відвідувачам доступно й зрозуміло ознайомитися і з господарськими приміщеннями та спорудами: комори, повітки, стайні, льохи, хліви, клуні,

возівні тощо. У фондах зберігання та експонування є народні костюми, старовинні ремісничі інструменти, археологічні знахідки тощо. Всього на території музею знаходиться 98 об'єктів, але даних про кількість одиниць зберігання фондів речей наразі немає.

Музей знаходиться на землях, які колись належали до Михайлівського Золотоверхого монастиря. Використовуються об'єкти «Мамаєвої Слободи» методом відтворення живої історії, цебто максимально наближено до свого первісного функціонального призначення, а саме, для популяризації та відродження самобутніх народних традицій, звичаїв, обрядів, забутих трудових навичок та ремесел.

Центр Української Культури та Мистецтва, заснований у 2005 році став першою в Україні недержавною інституцією, діяльність якої спрямована на збереження та популяризацію традиційного українського мистецтва. Ролі народного одягу відведена значна частина виставкової діяльності.

Сучасний стан музейних закладів Полтавщини та їх роль у дослідженні та популяризації української народної сорочки.

Музейництво, через музейні колекції, висвітлює, життєдіяльність та буття народу, окремих особистостей, які увійшли в історію. Історія, культура, мистецтво Полтавщини є з'єднувальною ланкою між українською історією та культурою. Формування музейної мережі регіону є різноманітним. Активне формування музейної мережі відбувалося наприкінці ХХ століття. Тематика Полтавського музеєзнавства фрагментарно висвітлені у дослідженнях Н. Бесєдіної, І. Буланого, А. Василенка, В. Врублевської, Ф. Копилова, Є. Махно, Г. Мезенцевої, І. Мельникової, М. Ожицької, І. Премислера, М. Рудинського, В. Самойленка, І. Явтушенка та деяких інших науковців.

Серед мережі музейних закладів в контексті теми дослідження виділимо такі музеї як Полтавський краєзнавчий музей, Кременчуцький краєзнавчий музей, Хорольський районний краєзнавчий музей.

Полтавське музейництво зберігає давні традиції, які пов'язані з різними іменами збирачів, колекціонерів, меценатів, діяльність яких стала основою для створення музейної мережі на Полтавщині. Перші, створені на початку ХІХ століття, музеї були приватними. Вони передбачалися для вузького кола відвідувачів та являли собою виставки творів живопису, ювелірних прикрас і скульптури.

Музеї для широкого кола відвідувачів з'явилися лише наприкінці ХІХ століття. На початку ХХ століття на Полтавщині відкриваються краєзнавчі музеї, які стають важливими культурно-історичними осередками області – Миргородський науковий художньо-промисловий музей, Лохвицький краєзнавчий музей, Роменський та Прилуцький музеї, відкриті у 1920 році, Чорнухинський краєзнавчий музей, Хорольський народний науковий музей.

Багата історія Полтавського краю збережена в музеях, найстарішим з яких є Полтавський краєзнавчий музей – значний науково-культурний центр, створений у 1891 році при Полтавській губернській земській управі в трьох маленьких кімнатах флігеля.

У становленні музею брали участь видатні мистецтвознавці, етнографи, культурологи, а також пошанувачі української культури та мистецтва, серед яких – Іван Зарецький, Кость Мощенко, брати Вадим і Данило Щербаківські, Яків Риженко та ін. У 1908 році архітектором В. Кричевським та художниками С. Васильківським і М. Самокишем було створено справжній архітектурний шедевр, який і досі вважається найоригінальнішим будинком міста. Він відображає всю спадщину українського мистецтва та народної архітектури – поєднання конструкторських форм та старовинних українських орнаментів складають велич та неповторність будівлі.

У 1920 році будинок було повністю передано під приміщення музею. Одночасно на сторінках краєзнавчих видань розміщується інформація про створення колекцій та пошукову роботу музею. У роки Другої світової війни

музей зазнав чисельних руйнувань та втрат – колекції біли розграбовані фашистами, будівля підпалена, проте вдалося врятувати близько 20 тис. експонатів.

У складні повоєнні роки Полтавський краєзнавчий музей майже 20 років перебував на реставрації (відкрито після реставрації 1964 році). Музейна скарбниця налічувала 2318 експонатів, з яких 912 – основного фонду та 1406 – науково-допоміжного. У другій половині ХХ ст. розпочалося відродження українського краєзнавства [70].

На сьогодні в музеї налічується 40 музейних залів. Музей бере активну участь у міжнародних виставках з різних напрямків науково-експозиційної діяльності, фестивалях, проводить масові заходи та мистецькі акції, презентує наукововидавничу діяльність у галузі краєзнавчих досліджень, організовує конференції, круглі столи та семінари з питань науково-освітньої, туристичної, волонтерської та культурологічної роботи.

Активізація краєзнавчого руху на сучасному етапі відображає позитивні зрушення в духовному житті суспільства. Важливе місце у цьому процесі відводиться колекціям народного одягу, які збирають, зберігають, вивчають та експонують історичні матеріали та являються своєрідними літописцями історії свого краю.

Музей проводить активну виставкову діяльність направлену на популяризацію української вишитої сорочки. Так 15 грудня 2023 року відкрилася виставка «Жінка в просторі і часі», яка презентувала полтавцям еволюцію жіночої сорочки від рослин до готового одягу. Виставка організована спільними зусиллями співробітників музею, краєзнавцями та колекціонеркою Т. Черненко. На виставці представлені не лише матеріали з яких виробляли полотно для сорочок, але й вишиті сорочки, комплекси вбрання, але й станки, верстати та дошки. Деякі експонати належати до кінця ХІХ - початку ХХ століття.

Кременчуцький краєзнавчий музей має велику етнографічну колекцію. Центральною експозицією представлена українська хата з селянським подвір'ям, на фоні яких представлені народні вироби вжитку, ікони, рушники, народний одяг.

Хорольський районний краєзнавчий музей занесено до переліку музеїв, в яких зберігаються музейні колекції і музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. Серед колекцій музею тут містяться експонати, які висвітлюють етнографічне життя даного регіону, його побут та праці сучасних майстрів. В окремих залах представлено житло Хорольщини. Особливу увагу в експозиції приділено народному вбранню, типово для цієї місцевості.

3.3. Приватна колекція Олександра Федоренка народних сорочок з Полтавщини: історія формування, типологія та стилістика

Історія виникнення та формування колекції. Формування колекції бере свій початок з 2014 року. Спочатку, виникло бажання зібрати родинні речі і мови про збирання колекцій не йшло. Я поговорив зі своєю бабою Федоренко Ганною Іванівною чи лишилися якісь речі від її матері. З її розповідей зрозумів, що речей зі скрині прабаби не лишилось, але баба зауважила, що є сорочка, керсет і спідниця її тітки Чигир Марії Іванівни 1910 року народження.

Фактично ці речі і стали початком формування колекції. Трохи згодом виявилось, що є ще 6 сорочок, 2 керсети, 2 скатертини, 4 спідниці і близько 15 рушників цієї ж жінки та все це лежало 30 років не відкриване, після її смерті, у неї в скрині. Певно саме оце відчуття на той момент, що ти отримав скарб і посилило це бажання збирати традиційний одяг, предмети побуту, світлини саме регіону Полтавщини. В основному колекція формувалась з речей куплених на інтернет-аукціонах, злеті колекціонерів у Києві, певна

частина речей була зібрана у старожилів села Сербинівка, Лубенського (Гребінківського) району, Полтавської області де я народився і де зберігається на цей час колекція. Також деякі речі знайдені в закинутих, напівзруйнованих хатах, а саме постовий рушник з надписом «рождество христове», юпка-літнячка та керсет з чорного бавовняного жакарду, літографії, світлини поч. – середини ХХ ст., ікони.

На момент купівлі чи отримання в подарунок речей письмово максимально фіксую інформацію про власника (ПІБ, рік народження), село, район. Частина текстилю з колекції пронумерована і відповідно до номера записана до журналу обліку колекції.

Загалом з традиційного одягу, який входить до колекції можна зібрати близько 30 повних жіночих та 2 чоловічих строїв Полтавщини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Стосовно плечового та верхнього одягу, то в колекції є керсети, юпки по 2–3 зразки, з 10 районів Полтавщини (Гребінківщина, Миргородщина, Хорольщина, Гадяччина, Роменщина, Пирятинщина, Лубенщина, Зіньківщина, Чернобаївщина, Переяславщина). Особливу цінність в колекції становить складного крою керсет з кубового ситцю із Зіньківського району, суконна юпка з Гребінківського району та демісезонний верхній чоловічий одяг – чемерка із села Малі Будища Гадяцького району.

Поясний одяг у колекції представлений плахтами 8 одиниць, спідницями 27 одиниць, також цікавим елементом колекції є буденний, домотканий, незшитий, поясний жіночий одяг – дерга. Також до колекції входять гарусні крайки, фартухи та передники до плахт. І варто зауважити наявність в колекції парчевої запаски із Миргородського району.

Зауважимо, що значну частину колекції займають рушники кінця ХІХ – початку ХХ ст. Рушники теж зібрані з території етнографічної Полтавщини. Можна виділити 2 великі групи це святкові, весільні рушники (часто вишиті нитками червоного кольору або червоно-чорної гами з так званими «Деревами

Життя», «вазонами») та постові рушники (їх найчастіше оздоблюють прозорими техніками вишивки – мережки, вирізування, виколювання, або просто вишиті біллю). Варто зауважити, що саме постові або як їх називали «пісні» розвішували в хаті в період великих постів, і з наукових джерел відомо, що така заміна постові на святкові існувала постійно орієнтовно до 30-х років ХХ ст. Дуже цікавим зразком є рушник вишитий 1910 року двома сестрами, які лишили внизу рушника свої прізвища та ініціали.

Також варто виокремити 3 мальовані скрині (одна з яких на дерев'яних липових колесах) з Гадяцького, Миргородського та Золотоніського районів. Також одна зі скринь з Гребінківського району не мальована, але на внутрішній стороні віка має штамп – «Білоцерківський ярмарок 1908 рік». Для мене досить важливим є, по своїх можливостях, максимально зібрати та мати змогу показувати відмінності й особливості кожного з районів Полтавщини, особливо стосовно традиційного одягу.

Зараз колекція налічує близько 700 одиниць (одяг, рушники, предмети побуду, світлини).

Склад, географія і типологія зразків з колекції. Колекція складає 39 жіночих сорочок, 26 з яких відповідно до історико-етнографічного районування належать до Полтавщини та були взяті для написання магістерської роботи.

Відповідно до сучасного адміністративного поділу: Полтавська область – 19 одиниць, Чернігівська область – 3 од., Київська область – 2 од., Черкаська область – 1 од., Сумська область – 1 од.

Ми класифікуємо їх за типом крою на 2 типи : архаїчного типу (додільні, зшиті в три пілки) та модернізованого (пошиті у 2 пілки та матеріалом для виготовлення яких є перкаль).

До першого, архаїчного типу, відносимо 19 сорочок (Хорольський, Гребінківський, Чернобаївський, Переяслав-Хмельницький, Гадяцький, Миргородський, Прилуцький, Лохвицький райони).

До другого типу – 5 сорочок (Варвинський, Срібнянський, Полтавський, Роменський, Миргородський).

Також варто зауважити, що 2 сорочки до підтички, одна з яких дитяча. Пошиті з конопляного полотна, цікавим моментом є те, що скоріш за все дитяча сорочка з Переяслав-Хмельницького району перешита з материнської (із низки польових експедиційних досліджень нам відомо, що практика пошиття сорочки дітям була саме перешивання з материнської, бо нове конопляне полотно було досить грубе, а ношене – більш м'яке до тіла дитини) бо це чітко відстежується по подолу сорочки, де видно накладання рубців і швів орнаменту настилу і вирізування.

За способом з'єднання рукава з уставкою: уставка пришита до рукава «пухликами»; уставка прямо зшита з рукавом.

Сорочки святкові, *уставкового* типу, пошиті з домотканого конопляного полотна – 22 одиниці, з коленкору – 4 одиниці. Додільні – 23 од., до підтички – 3 од. Вишиті на рукавах, плечових вставках, манжетах та на подолі доморобними та фабричними нитками, серед усіх сорочок орнамент який найчастіше зустрічається рослинно-геометризований – ламане гільце або дерево, «берегині» «рожі», «колодязі» (село Жовнине Чернобаївського району).

Подолі сорочок часто оздоблені різними видами мережок, з так званими «S»-мотивами (народні назви «вужі», «ключі») чи безконечниками, або мендрами.

Стилістика основних типів сорочок з колекції. Архаїчний тип сорочки має традиційний для Полтавщини крій, низку композиційних схем оздоблення.

Особливості крою цього типу сорочок базуються на наступних параметрах. Станок виробу виконаний з трьох пілок конопляного доморобного полотна. Його кругла горловина м'яко призборена і без коміра. Станок із рукавом з'єднано уставкою.

Більш давнім, на нашу думку, способом з'єднання є рівний, без призбирувань шов. Він передбачає відповідність ширини уставки та ширини рукава. Рукав без манжетів, призбираний й обшитий смужкою полотна.

Композиційна схема оздоблення сорочок архаїчного типу передбачає обов'язкове декорування уставки та поділок. Оздоблення рукава у сорочках цього типу має кілька основних схем. Перший варіант, коли оздоблення зосереджене у верхній частині рукава і композиційно пов'язане з вуставкою. У цьому випадку у плечовій частині утворюється група з трьох узорних смуг геометричного орнаменту, згрупованих симетрично від свого центру. У цьому випадку середня смуга захоплює з'єднувальний шов вуставки та рукава. Отже, основою найдавнішого типу є відсутність пухликів, а відтак вузкий рукав. Окрім описаної вище оздоблювальної схеми, у цьому типі існували й інші, більш розвинені. Але про це скажемо далі. До найдавнішого типу полтавської сорочки відносимо колекційні сорочки з Гадяччини, Полтавського району, Чернобаївського району, Прилуцького району, Варвинського району, Лохвицького району Полтавської області

Наступний, похідний від найдавнішого, тип полтавської сорочки – з пухликами. Тут відмічаємо значно ширший рукав відносно вуставки, оздоблення вуставки рука поперечними узорними смугами, також складаються з трьох пілок полотна, кругла горловина м'яко призбирана і без коміра. В цю групу відносимо сорочки з Переяславщини, Гребінківського району, Хорольського району. Варто зазначити, що у двох сорочках Хорольського району присутній невеликий манжет шириною близько 3-х сантиметрів.

Вважаємо за потрібне виокремити третю групу сорочок пошитих з перкалю (фабричного полотна). Для них характерне як рівне з'єднання, без призбирувань, та і сорочки з пухликами. Також важливою ознакою цих сорочок є те, що вони пошиті у дві пілки. Стосовно горловини то вона так же

м'яко призбирана і без коміра. В цю категорію відносимо сорочки з Гебінківського, Варвинського, Срібнянського, Роменського районів.

Варто виокремити 3 групи сорочок в залежності від композиційної схеми, а щонайчастіше вживані : оздоблення смугою вишивки уставки та верхньої частини рукава; оздоблення уставки поздовжньою схемою вишивки та шаховим розміщенням узору поперек рукава; рукав з поздовжнім розміщенням орнаменту.

До першої групи з оздобленням тільки верхньої частини рукава відносимо сорочку Роменського, Гебінківського, Лохвицького, Гадяцького районів.

До другої групи з шаховим розміщенням узору поперек рукава відносимо сорочки з Хорольського, Гебінківського, Гадяцького, Чернобаївського, Переяслав-Хмельницького, Миргородського, Срібнянського, Варвинського районів. Можна сказати, що шах матне розміщення узору характерне, фактично для кожного з досліджуваних районів і наявних зразків.

Третя група з поздовжнім розміщенням орнаменту відносно рукава охоплює сорочки з Переяславщини, Гебінківського, Хорольського, Полтавського, Прилуцького, Лохвицького районів.

Виходячи з цієї класифікації можемо сказати, що прив'язаності якоїсь із трьох композиційних схем до сходу, центру чи заходу Полтавщини немає і всі вони трапляються незалежно від тієї чи іншої частини регіону.

Аналізуючи набори швів у кожному з трьох типів, можемо сказати, що немає чіткої прив'язки певних технік вишивки до конкретного району. Звичайно, найчастіше вживані це лічильна гладь та вирізування, які часто називають «золотими швами» Полтавщини. З представлених зразків та аналізуючи колекції національних музеїв та приватних колекцій можна сказати, що виколювання та штапівка дуже часто зустрічається в межах Хорольського району. Тут полюбляли оздоблення з використанням цих технік саме з поздовжнім варіантом композиційної схеми відносно рукава. Стосовно

Гребінківського, Варвинського, Срібнянського районів, які ми віднесли до східної частини Полтавщини, то варто зазначити наближення до Київщини, адже саме тут ми зустрічаємо такі техніки як коса гладь і можемо це спостерігати у трьох взятих для дослідження сорочках.

Висновок до розділу 3

У здійсненій науковій розвідці окреслено етапи формування музейної мережі на Полтавщині. Обґрунтовано доцільність дослідження музеїв окремих регіонів, які відображають історико-культурні процеси в Україні.

В результаті аналізу сорочок з колекції Олександра Федоренка, які побутували на Полтавщині класифіковано їх за типом крою на 2 типи: архаїчного типу та модернізованого. До першого, архаїчного типу віднесено сорочки Хорольського, Гребінківського, Чернобаївського, Переяслав-Хмельницького, Гадяцького, Миргородського, Прилуцького, Лохвицького районів. До другого типу сорочки Варвинського, Срібнянського, Полтавського, Роменського, Миргородського районів. За способом з'єднання рукава з уставкою: уставка пришита до рукава «пухликами»; уставка прямо зшита з рукавом.

У ході порівняльного аналізу встановлено, що переважно сорочки у даному регіоні виготовляли з конопляного полотна.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історіографії засвідчив інтерес до українського народного костюма, зокрема української вишитої сорочки серед в колі етнографів, етнологів, істориків, мистецтвознавців ще з середини XIX століття. Соціально-економічні та політичні фактори безперечно впливали на контекст вивчення українського народного мистецтва. Активна публікаційна діяльність звільнена від ідеологічних впливів простежується у наукових розвідках доби Незалежності. В контексті напрямків дослідження було виокремлено такі напрямки сучасних досліджень як: вивчення кольору, орнаменталістики, семантико-сакрального навантаження; дослідження аспектів національної ідентичності через вивчення народної сорочки, способів оздоблення, одягання тощо; аналіз гендерних та вікових ознак в контексті сучасної моди; дослідження народної сорочки як об'єкта україноцентризму та національно-культурної ідентичності; дослідження семіотичних кодів народного костюма у театральному мистецтві та кінематографі; аналіз образних та формально-конструктивних особливостей народного костюма в дизайні жіночого одягу другої половини XX – початку XXI ст.; узагальнення за основними типологічними ознаками українську народну сорочку початку XXI ст., як загальнонаціональне культурне явище.

У ході дослідження було з'ясовано, що в наукових дослідженнях й нині відсутня обґрунтована і визнана провідними фахівцями єдина схема історико-етнографічного районування України; деякі наукові напрацювання щодо історико-етнографічного районування України, переважно спираються на власні суб'єктивні міркування, часто-густо заангажовані та упереджені; відсутні наукові праці, які б узгодили означення, з одного боку, типологічно однорідних, з другого, – різних за таксономічним рівнем розвитку явищ, що стосуються етнографічного розмаїття України; не узгоджено використання в

наукових розвідках адміністративно-територіальних, історико-політичних, географічних, етнографічних та інших назв частин етнографічної карти України; не систематизовано історико-етнографічні та етнографічні райони України відповідно їх історичних та культурно-побутових реалій минулого.

2. Відповідно до історико-етнографічного районування Полтавщини можемо стверджувати, що вона складається з південної частини (Карлівський, Машівський, Новосанжарський райони); північної (Пирятинський, Чорнухинський, Лохвицький райони); східної (Слобожанщина); західної (Київщина, Лівобережна Черкащина та входить до регіону Середньої Наддніпрянщини). Кожен регіон у локальних варіантах моделей формотворення традиційних костюмів мав низку субрегіонів.

Загалом типи регіональних вишивок мають своєрідний характер, який виявляється в схильності до тих чи інших кольорів та їх сполучень, в застосуванні різних технік, в густоті чи прозорості орнаменту, в способі його розміщення на різних елементах одягу тощо.

3. Приватне колекціонування має важливе значення для збереження та популяризації культурної спадщини України. Аналіз приватних збірок другої половини XIX ст. показав, що саме ці збірки стали основою для створення перших музеїв етнографічного та краєзнавчого спрямування.

В процесі дослідження доведено, що політичний та ідеологічний період у житті України має вплив на збереження та популяризацію багатою української народної культури. Як приклад розглянуто створення приватної колекції Іваном Гончаром в часи загальнонародянської відмови від всього національного і розвиток піднесення приватного колекціонування та поваги до надбань минулого на прикладі етнополітики Віктора Ющенка, як лідера держави.

4. Серед усіх сорочок орнамент який найчастіше зустрічається рослинно-геометризований – ламане гільце або дерево, «берегині» «рожі», «колодязі».

Дослідивши стилістику сорочок колекції, виділяємо більш даній на нашу думку, спосіб з'єднання – рівний, без призбирувань шов. Він передбачає відповідність ширини уставки та ширини рукава. Рукав без манжетів, призбираний й обшитий смужкою полотна, а також більш сучасний варіант з'єднання рукава з вуставкою – пухликами. Виділили три групи сорочок в залежності від композиційної схеми, а щонайчастіше вживані: оздоблення смугою вишивки уставки та верхньої частини рукава; оздоблення уставки поздовжньою схемою вишивки та шаховим розміщенням узору поперек рукава; рукав з поздовжнім розміщенням орнаменту.

5. Аналіз діяльності музейної мережі Полтавщини, дозволяє зробити висновки, що вона активно розвивається. Зокрема музейна мережа Полтавщини вирізняється обширною інформаційною базою та великими колекціями традиційного одягу та окрема увага приділяється вивченню, збереженню та популяризації українських народних вишитих сорочок.

Аналіз діяльності музеїв різних форм власності, в колекції яких є народний одяг, а зокрема народні вишиті сорочки засвідчив, що такі музеї активно працюють в таких напрямках як:

- науково-дослідна діяльність;
- освітня, культурна, просвітницька діяльність;
- пам'яткознавча та пам'яткоохоронна робота.

Проте основна діяльність музеїв спрямована на збереження культурних цінностей та національних традицій.

Просвітницька та наукова діяльність музеїв сприяє всебічному дослідженню історії та культури Полтавщини популяризує національну спадщину, примножує культурні надбання, формує високо свідоме суспільство, зберігає історичну пам'ять. Як наукові заклади – які зберігають й експонують культурні надбання, є також центрами науково-дослідної роботи. На сучасному етапі музейна мережа України та Полтавщини зокрема, має передумови активного розвитку, оскільки відбувається поетапна інтеграція

держави до Європи та світового простору, що дає змогу поживити міждержавне співробітництво шляхом входження музеїв України до міжнародних організацій.

6. Порівняльний аналіз жіночих сорочок з колекції, що побутували на Полтавщині, дає змогу визначити їхні основні регіональні та локальні особливості. Тож, географію і типологію зразків з колекції ми класифікуємо сорочки за типом крою на 2 типи : архаїчного типу (додільні, зшиті в три пілки) та модернізованого (пошиті у 2 пілки та матеріалом для виготовлення яких є перкаль). За способом з'єднання рукава з уставкою: уставка пришита до рукава «пухликами»; уставка прямо зшита з рукавом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Білим-по-білому» – полтавська «фішка». *Рідна Moda*. URL: <http://www.ridnamoda.com.ua/?p=3486> (дата звернення: 19.11.2023).
2. «Дерево життя»: українка представила вбрання для конкурсу «Міс Всесвіт 2018». URL: <https://cutt.ly/IyWKJE6> (дата звернення 1.11.2023)
3. «Поки мій чоловік поклав життя за неї, свої зрадники рвали, як м'ясо, сорочки». На Полтавщині двічі обікрали музей у школі Сластіона. ЗМІСТ. URL: <https://zmist.pl.ua/news/poky-mij-cholovik-poklav-zhyttya-za-neyi-svoyi-zradnyku-rvaly-yak-myaso-sorochky-na-poltavshhyni-dvichi-obikraly-muzej-u-shkoli-slastiona> (дата звернення: 12.12.2023).
4. 100-річна полтавська сорочка – у ТОПі найдорожчих вишиванок. *Новини Полтавщини*. URL: <https://nr.pl.ua/2015/05/100-richna-poltavska-sorochka-u-topi-najdorozhchych-vyshyvanok/> (дата звернення: 19.11.2023).
5. Андрійчук Н.М. Збірка жіночих полтавських вишитих сорочок кінця XIX – поч. XX ст. В колекції НМІУ. *Двадцять Сумцовських читання* : зб. мат. всеукр. наук. конф., 18 квітня 2014 р. Харків : Майдан, 2014. С. 296–301.
6. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Видавництво «Світ», 1992. 272 с.
7. Белофастова Т. Ю. Музей у системі сучасних комунікацій. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2009. № 4. С. 36–39.
8. Білан М. С., Стельмашук Г. Г. Український стрій. Львів : Априорі, 2011. 316 с.
9. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация. *Матеріали до українсько-руської етнології* / упоряд. Ф. Колесса. Львів, 1929. С. 42–109.
10. Білякович Л., Пенчук О. Значення декорування текстильних матеріалів у створенні художнього образу костюму межі XX–XXI ст.:

історіографічний аспект. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2019. № 39. С. 181–198.

11. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ: Унісерв, 2000. 191 с.

12. Борисенко В. К. Українське весілля: традиції і сучасність. Київ : ВД «Стилос», 2010. 136 с.

13. Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка. Київ: Либідь, 2006. 325 с.

14. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. 2005. 632 с.

15. Варивончик А. В. Історичний шлях оздоблення вишивкою традиційного українського вбрання. *Мистецтвознавчі записки*. 2021. № 40. С. 3–9.

16. Васіна З.О. Український літопис вбрання: наук.-худ. реконструкції. Т. 1. 11 000 років до н. е. – XIII ст. н. е. Київ : Мистецтво, 2003. 448 с.

17. Вершинін В. М. Методичні рекомендації до виконання творчих проєктів з технології оздоблення сорочок національною вишивкою для здобувачів вищої освіти 3 року навчання за першим (бакалаврським) рівнем зі спеціальностей 014 Середня освіта (Трудове навчання та технології), 015 Професійна освіта (Дизайн) / В. М. Вершинін, Т. А. Петухова. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2021. 69 с.

18. Виставка старожитностей з колекції Ющенка. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2014/02/13/141438/> (дата звернення: 10.12.2023).

19. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя міст України кін. XIX – поч. XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. 172 с.

20. Віра Роїк : геній української вишивки. *Лубенська районна державна адміністрація*. 2018. URL: <http://lubny.admpl.gov.ua/page/vira-sergiyivna-royik> (дата звернення : 11.10.2023).
21. Вовк Ф. К. Студії з української етнографії та антропології : нова редакція / упоряд. О. О. Савчук. Харків : Савчук О. О., 2015. 464 с.
22. Воробей О. В. Народне вбрання Поділля: регіональна специфіка, трансформаційні процеси (XX – початок XXI ст.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05. Київ, 2017. 230 с.
23. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1993. 592 с.
24. Гаврилюк Р. М. Вишивка вижницького мистецького осередку: сучасна інтерпретація. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті* : зб. наук. пр. Харків : ХДАДМ. 2018. Вип. 2. С. 47–53.
25. Гайова Є. Традиційні техніки вишивки і ткання та народна орнаментика, якою оздоблювали одяг Полтавщини (кінця XIX - початку XX ст.) у фондах Національного музею народної архітектури та побуту України. *Мистецтво української вишивки – життєдайне джерело творчості, присвячене пам'яті Героя України, Заслуженого майстра народної творчості України В.С. Роїк*: матеріали наук.-практ. конф., (м. Полтава, 25–26 вересня 2014 р). Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. С. 24–33.
26. Глушко М. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини XX – початку XXI століть). *Вісник Львівського університету*. Вип. 44. С. 179-214.
27. Горленко В.Ф. Нариси історії української етнографії. Київ: Наукова думка 1984. 248 с.
28. Григор'єва О. О. Назви одягу та предметів інтер'єру в художніх творах Бориса Грінченка. *Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та*

дизайну : зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. каф. теорії і методики технол. освіти Полт. нац. пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року). Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 264–266.

29. Денисюк О., Педан Т. Оздоблення жіночих сорочок Слобожанщини кінця XIX – початку XX століття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62. Т. 1. С. 112–117. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/62-1-15>

30. Денисюк Ж. Вишиванка як об’єкт україноцентричного нарративу та національно-культурної ідентичності в інформаційному просторі. *Мистецтвознавчі записки*. 2022. № 41. С. 21–28.

31. Дмитренко А. А. Атрибуція традиційних сорочок (за фондovими збірками музеїв Волинської області) : навчально-методичний комплекс для здобувачів вищої освіти спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам’яткознавство». Луцьк, 2023. 166 с.

32. Долеско С. В. Трансформація мистецького образу українського народного костюма кінця XX – початку XXI ст. : дис.... д-ра філос. ... : 023 - «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Київ, 2023. 277 с.

33. Жам О., Шакула В. Експедиційна діяльність Галини Миколаївни Бузян: збір та наукова обробка етнографічних матеріалів. *Дослідження, збереження та популяризація пам’яток історико-культурної спадщини України* : матер. II всеукр. наук. конф. (18 квітня 2022 р.). Переяслав (Київ. обл.), 2022. С. 187–203. URL: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6219/%d0%96%d0%b0%d0%bc%20%20%d0%a8%d0%b0%d0%ba%d1%83%d0%bb%d0%b0%20pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 1.11.2023)

34. Загальні принципи етнографічного районування України. *Історико-етнографічні райони України* : навч. посіб. Львів, 2012. С. 35–47.

35. Зайченко В. В. Вишивка Чернігівщини : монографія. Київ : Родовід, 2010. 205 с.
36. Злобін Ю. В. Сорочинський ярмарок як явище української традиційної культури: дис. ... канд. культурології : 26.00.01. Київ, 2011. 165 с.
- Папета О. В. Творчість Людимили Семикіної: жанрова специфіка, художні особливості творів: дис. ... канд. мист.: 17.00.05. Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2017. 175 с.
37. Зубер С. Українські народні сорочки кінця ХІХ – середини ХХ століть (Полтавська губернія, Гадяцький повіт) із фондового зібрання НІЕЗ «Переяслав». *Наукові записки НІЕЗ «Переяслав»*. 2018. Вип. 14 (16). С. 227–236.
38. Історико-етнографічні райони України: навчальний посібник / за ред. С. А. Макаруч. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 352 с.
39. Кабашна О.М. Невигадані історії : літературно-художнє видання: Харків, 2013. 296 с.
40. Камінська Н. М., Нікуленко С. І. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ століття. Харків : Золоті сторінки, 2004. 208 с.
41. Кара-Васильєва Т. В. Полтавська народна вишивка. Київ : Наукова думка, 1983. 135 с.
42. Качур К. Якщо нічого не робити, то традиція зникне – Юрій Мельничук. Рукотвори. URL: <https://rukotvory.com.ua/rozmovy/yakscho-nichoho-ne-robyty-to-tradytsiya-znykne-yurij-melnychuk/> (дата звернення: 12.12.2023).
43. Кісь А. Решетилівський центр вишивки та килимарства: декоративно-прикладна творчість. *Дидакал : часопис* : мат. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (17–18 листопада 2020 р.) Полтава, 2021. № 21. С. 186–187. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17405> (дата звернення 4.11.2023).

44. Ковтонюк В. У Львові показали вишиванки з усієї України. *Дивись.info*. URL: <https://dyvys.info/2023/07/06/u-lvovi-pokazaly-vyshyvanky-z-usiyeyi-ukrayiny-foto-z-vystavky/> (дата звернення: 18.10.2023).
45. Колекціонування. Полтавські сорочки. Олександр Опарій. Юрій Мельничук, 2022. *KOZAMEDIA*. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uMgjFCWys9w> (дата звернення: 12.12.2023).
46. Кондратенко М., Титаренко В. З історії вишивки «білим по білому» на Полтавщині. *Педагогічні науки*. 2023. № 81. С. 134–139.
47. Корнієнко Г. Традиційний одяг Черкащини : каталог виставки. Черкаси: Родовід, 1993. 32 с.
48. Король Н. Я. Народна вишивка в моделюванні святкового одягу для дітей: художні аспекти промислового виготовлення дитячих вишиванок в сучасній Україні. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2015. № 9/10. С. 20–26. URL : <https://visnik.org/view-uk/?y=2015&n=9> (дата звернення : 11.10.2023).
49. Красиков М. Чи може вишиванка бути оберегом воїнам? *Традиційна культура в умовах глобалізації: виклики війни* : мат. наук.-практ. конф. (17 – 18 червня 2022 р.). Харків : Друкарня Мадрид. 2022. С. 88–96.
50. КРОВЕЦЬ. Полтавські сорочки, які вони насправді? *Medium*. URL: <https://krovets.medium.com/полтавські-сорочки-які-вони-насправді-40aea9a42472> (дата звернення: 12.12.2023).
51. Крутько Е. Полтавська жіноча сорочка з родини Сіриків. *Prekrasa Studio*. URL: <https://www.prekrasastudio.com/blog/282-poltavska-zhinocha-sorochka-z-rodyny-sirykiv> (дата звернення: 10.11.2023).
52. Кудря О. Науково-методичні аспекти формування національної самосвідомості в учнів у процесі трудового навчання / О. Кудря. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 3. С. 55–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2017_3_17 (дата звернення 15.11.2023).

53. Магія та таємниці полтавської сорочки. *Феєрверк мрій*. URL: <https://www.fejerverk-mrij.in.ua/magiya-ta-tayemnytsi-poltavskoyi-sorochky/> (дата звернення: 09.11.2023).
54. Малініна А. Проектування чоловічої сорочки з фондової колекції «Середньої Наддніпряни» Національного музею народної архітектури та побуту України. *Молодий вчений*. 2022. № 9 (109). С. 22–25.
55. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Краєзнавство*. 2013. Вип. 3. С. 75–84.
56. Мартищук М. В. Вишивка як складова декору українського жіночого авангардного одягу. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2014. № 1. С. 72–75.
57. Матейко К.І. Український народний одяг : етнографічний словник. Київ : Наукова думка, 1996. 196 с.
58. Народна культура українців: життєвий цикл людини історико-етнологічне дослідження : у 5 т. / наук. ред. М. Гримич. Київ : Дуліби, 2012. Т. 3 : Зрілість. Жіноцтво. Жіноча субкультура. 480 с.
59. Несен І. Український традиційний костюм у контексті архітроніки моделей. *Український мистецтвознавчий дискурс* : колект. монографія. Рига, 2020. С. 289–302.
60. Несен І. І. Особливості формотворення костюма на українських теренах за доби Середньовіччя. *Мистецтвознавчі записки*. 2020. № 37. С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.37.2020.221431>
61. Ніженець Ю. В. Традиційний орнамент на вишитих чоловічих сорочках Полтавщини. *Мистецтво української вишивки – життєдайне джерело творчості, присвячене пам'яті Героя України, Заслуженого майстра народної творчості України В.С. Роїк: матеріали наук.-практ. конф.*, (м. Полтава, 25-26 вересня 2014 р). Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. С. 172–175.

62. Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс. Київ : Дніпро, 2005. 320 с.
63. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ : Либідь, 1996. 171 с.
64. Охріменко Л. С. Мистецтво вишивки полуботківської сорочки. *Дизайн-освіта: проблеми та перспективи* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., (присвячена міжнародному Дню дизайнера), (11–12 квітня 2018 р., м. Полтава). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 300–304.
65. Охріменко Л.С. Кольорова гама жіночого українського костюма Полтавщини. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 138. С. 173–179.
66. Павленко Ю. Г. Культура носіння і дослідження вишиванки українською інтелігенцією кінця XIX – початку XX століття. *Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (21 травня 2020 р.) Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 101–103.
67. Полтавська вишивка «білим по білому» може ввійти до списку ЮНЕСКО. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/337450> (дата звернення: 01.11.2023).
68. Полтавська майстриня колекціонує старовинні вишивані сорочки, 2017. *Суспільне Полтава. YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FsDaH542OBM> (дата звернення: 12.12.2023).
69. Полтавська Сорочка. Український Одяг - Український Сувенір. URL: http://odyag.ukrsov.kiev.ua/6/-/asset_publisher/Y8ny/content/id/17124 (дата звернення: 12.12.2023).
70. Полтавський краєзнавчий музей. Полтавський краєзнавчий музей. URL: <http://pkm.poltava.ua/ua/> (дата звернення: 12.12.2023).

71. Понаморенко Л. Ви чули, як співає «Древо». *Всеукраїнська громадсько-політична газета «Зоря Полтавщини»*, 2005. С. 4 URL: <http://drevo.co.ua/articles/> (дата звернення: 7.11.2023).
72. Попова Т., Малік Т., Васильєва М. Особливості використання етнічних мотивів в жіночому костюмі Слобожанщини у період 60–80 рр. XX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 58. Т. 2. С. 100–107. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-12> (дата звернення: 16.11.2023).
73. Прилипко Я. Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії. *Народна творчість та етнографія*, 1971. № 5. С. 10–19.
74. Рибка О. М. Дизайн колекції жіночого одягу за мотивами етнічного українського костюму *Час мистецької освіти* : зб. ст. VIII Всеук. наук.-практ. конф. (16–17 черв. 2020 р.) Харків : ХНПУ, 2020. Ч. 1. С. 146–153.
75. Селівачов М. Про сільську моду в Україні середини XX століття. *Народний костюм як виразник національної ідентичності* : зб. наук. пр. Київ, 2008. С. 53–57.
76. Семчук Л. Дослідницькі та творчі практики Ганни Рогатинської в аспекті реплікації української традиційної вишитої сорочки на початку XXI століття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65. Т. 2. С. 139–145. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-18>
77. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів : їх устрій та культура. Київ : Темпора, 2013. 655 с.
78. Срібна Ю. А. Вишивка – засіб формування цінностей етнодизайну сучасної молоді. *Генеza полотняного літопису у творчості майстра народного мистецтва Олександри Великодної*: матеріали наук.-практ. конф., (Полтава, 23 квіт. 2014 р.). Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленко, 2014. С. 232–236.
79. Сушко В. Українське вишивання на Слобожанщині XIX–XX ст. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 6. С. 66–70. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43243/09-Sushko.pdf?sequence=1> (дата звернення : 11.10.2023).

80. Тарнашинська Л. Б. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (Історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ: Смолоскип, 2019. 592 с.

81. Титаренко В. П. Вишивальне мистецтво на Полтавщині. *Наукові записки*. 2011. № 3. С. 154–156. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Tutareno%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Tutareno%20(1).pdf) (дата звернення 28.10.2023)

82. Титаренко В. Полтавська традиційна вишивка. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019. № 4. С. 60–65.

83. Тихолоз Н. Вишиванка в родині Франків : від коду роду до коду народу. *Франко : наживо*. 2017. URL: <https://frankolive.wordpress.com/> (дата звернення : 11.10.2023).

84. Тищенко О. Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII–XVIII ст.) : навч. посіб. для студ. вузів мистецтв та культури. Київ : Либідь, 1992. 189 с.

85. Тканко З. Мода в Україні ХХ століття. Львів: Артос, 2015. 236 с.

86. Тканко О. Д. Мистецтво костюму в Україні кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції, школи, національна специфіка : дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.06. Львів, 2008. 207 с.

87. Ткаченко А. А. Особливості кольорової гами вишиванок Полтавщини. *Мистецтво української вишивки – життєдайне джерело творчості, присвячене пам'яті Героя України, Заслуженого майстра народної творчості України В.С. Роїк: матеріали наук.-практ. конф., (м. Полтава, 25–26 вересня 2014 р).* Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. С. 164–165.

88. Українське народознавство: навчальний посібник / за ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид. Київ : Знання, 2004. 570 с.
89. Цимбалюк О. Український національний костюм як явище української культури: спроба узагальнення за основними типологічними ознаками. *Українське мистецтвознавство* : матеріали, дослідження, рецензії. 2011. № 11. С. 84–90.
90. Чегусова З. Роль символу, знака, міфу професійному декоративному мистецтві України на межі ХХ–ХХІ ст. *Українське мистецтвознавство* : матеріали, дослідження, рецензії. 2008. № 8. С. 146–151.
91. Чегусова З. Символи, що "тримають пам'ять предків". *Образотворче мистецтво*. 2008. № 3. С. 62–65.
92. Чумарна М. І. Вишивання долі: Символіка і техніки шитва. Львів : Апріорі, 2015. 88 с.
93. Шевченко Є.І. Українська народна тканина. Київ : Артанія, 1999. 412 с.
94. Шишова О. М. Основні види технік у Полтавській вишивці. *Генеza полотняного літопису у творчості майстра народного мистецтва Олександри Великодної*: матеріали наук.-практ. конф., (Полтава, 23 квіт. 2014 р.) Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленко, 2014. С. 199–202.
95. Шліхта Н. Історія радянського суспільства. Харків: Акта, 2015. 252 с.
96. Щибря В. В. Народний одяг Середньої Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХІ століття. НАН України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. Київ: Балтія-Друк, 2017. 189 с.
97. Якими були вишиванки наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. Музей Івана Гончара. URL: <https://old.honchar.org.ua/p/yakumu-bulyvyshyvanku-naprykintsi-hih-pochatku-hh-stolittya/> (дата звернення: 12.12.2023).

Додаток А

Іл. 1. Сорочка святкова, додільна, уставкова с.Трубайці Хорольський район
Полтавська область належала Вовк Секліті

Іл. 2. Сорочка святкова додільна, уставкова с. Козубівка Хорольський район
Полтавська область

Іл. 3. Сорочка святкова, до підтички, уставкова с. Миновка Полтавський р-н
Полтавська обл. належала Гапчич Єфросинії Семенівні 1903 р.н.

Іл. 4. Сорочка святкова, додільна, уставкова с. Сербинівка Гребінківський р-н Полтавська область належала Чигир Марії Іванівні 1910 р.н.

Іл. 5. Сорочка святкова, додільн, уставкова с. Сербинівка Гребінківський р-н
Полтавська область належала Чигир Марії Іванівні 1910 р.н.

Іл. 6. Сорочка святкова, додільна, уставкова с.Трубайці Хорольський район
Полтавська область, належала Вовк Секліті

Іл. 7. Сорочка святкова, додільна, уставкова Переяслав-Хмельницький район
Київська область

Іл. 8. Сорочка додільна, уставкова с. Сербинівка Гребінківський р-н
Полтавська область, належала Чигир Марії Іванівні 1910 р.н.

Іл. 9. Сорочка святкова, додільна, уставкова Чорнобаївський район Черкаська область

Іл. 10. Сорочка святкова, уставкова, додільна Хорольський район Полтавська область

Іл. 11. Сорочка додільна святкова уставкова Прилуцький район Чернігівська область

Іл. 12. Сорочка додільна, святкова, уставкова, Срібнянський район
Чернігівська область

Іл. 13. Сорочка до підтички, святкова, уставкова Варвинський район
Чернігівська область

Іл. 14. Сорочка святкова, додільна, уставкова с. Малі Бубни Роменський район Сумська область, належала Коротун Парасці Гуріївні 1913 р.н.

Іл. 15. Сорочка святкова, уставкова, додільна Хорольський район Полтавська область

Іл. 16. Сорочка святкова, додільна, уставкова Лохвицький район Полтавська область

Іл. 17. Сорочка святкова, додільна, уставкова с. Ручки Гадяцький район
Полтавська область

Іл. 18. Сорочка святкова, додільна, уставкова Гадяцький район Полтавська область

Іл. 19. Сорочка додільна, святкова, уставкова Лохвицький район, Полтавська область

Іл. 20. Сорочка додільна, святкова, уставкова Гадяцький район, Полтавська область

Іл. 21. Сорочка додільна, уставкова Роменський район, Полтавська область

Іл. 22. Сорочка святкова, додільна, уставкова с. Сербинівка Гребінківський р-н Полтавська область, належала Чигир Марії Іванівні 1910 р.н.

Іл. 23. Сорочка дитяча Переяслав-Хмельницький район, Київська область.

Іл. 24. Сорочка додільна, святкова, уставкового типу с. Риги Лохвицький район Полтавська область, належала Назаренко Марії Романівні, 1910 р.н.

Іл. 25. Сорочка святкова, додільна, уставкового типу Миргородський район,
Полтавська область

Іл. 26. Сорочка святкова, додільна, уставкового типу Лохвицький район,
Полтавська область